

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 30, İstanbul 2023, 551-586

XVIII. YÜZYILDA YAZILMIŞ MANZUM BİR NASİHAT-NÂME: ŞEYH MÛSÂ EMÂNÎ'NİN VERDÜ'S-SÂLİHİN ADLI ESERİ

Fakirullah Yıldız

Dr., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Yazma Eser Uzmanı, (*fakirullah85@hotmail.com*), Orcid: 0000-0003-1073-7949/ **PhD, Turkish Manuscripts Institution Presidency, Manuscript Expert**

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 26.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 10.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2023

Yayın Sezonu: Bahar

Atf/Citation

Yıldız, Fakirullah (2023), "XVIII. Yüzyılda Yazılmış Manzum Bir Nasihat-nâme: Şeyh Mûsâ Emânî'nin Verdü's-Sâlihîn Adlı Eseri", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 30, 551-586.

Yıldız, Fakirullah (2023), "A Nasihatnâme in Verse Written in the 18th Century: Verdü's-Sâlihîn by Şeyh Musa Emânî", Journal of Ottoman Literature Studies, 30, 551-586.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

XVIII. Yüzyılda Yazılmış Manzum Bir Nasihat-nâme: Şeyh Mûsâ Emânî'nin Verdü's-Sâlihîn Adlı Eseri

Özet

Ahlâkî, dinî ve tasavvufî konularda nasihat etmek ve insanları iyiye ve doğruya yöneltmek amacıyla yazılan eserler müstakil isimlerle anıldıkları gibi “nasihatnâme”, “pendnâme” ya da “öğütnâme” şeklinde de isimlendirilmiştir. Toplumla faydalı ve güzel ahlak sahibi fertler yetiştirmek adına kaleme alınan bu eserler, nasihat üslubu ile işlenmiş ve uzunluğuna göre bölümler hâlinde, hikayelerle, âyet ve hadisler desteğiyile manzum ve mensur olarak yazılmıştır. Manzum olarak kaleme alınmış nasihat-nâmelerden biri de XVIII. yüzyılda yaşamış olan Şeyh Mûsâ Emânî'nin Verdü's-Sâlihîn adlı eseridir.

Bu çalışmada öncelikle nasihat-nâme türüne ve manzum-mensur örneklerine kısaca değinilmiş daha sonra Şeyh Mûsâ Emânî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Emânî'nin *Verdü's-Sâlihîn* adlı eseri şekil ve muhteva yönüyle incelenerek eser günümüz harflerine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: XVIII. Yüzyıl, Nasihat-nâme, Şeyh Mûsâ Emânî, Verdü's-Sâlihîn..

A Nasihatnâme in Verse Written in the 18th Century: Verdü's-Sâlihîn by Şeyh Musa Emânî

Abstract

Works written with the aim of giving advice on moral, religious, and mystical issues and directing people to the good and the truth are called with their own names, also as "nasihatnâme", "pendnâme" or "öğütnâme". These works, which are written in order to raise individuals who are useful to the society and who have good morals, were processed with the advisory style and were written in verse and prose with the support of stories, verses and hadiths, in sections according to their length. One of the nasihatnâmes written in verse is Verdü's-Sâlihîn, written by Şeyh Musa Emânî who lived in the 18th century. In this study, first, the type of nasihatnâme and examples of verse-prose will be briefly mentioned, and then information will be given about the life and works of Şeyh Musa Emânî. Then, Emânî's work Verdü's-Sâlihîn will be examined in terms of form and content, and the work will be transferred to today's letters.

Key Words: XVIIIth Century, Nasihat-nâme, Sheikh Mûsa Emânî, Verdü's-Salihin.

Giriş

Ahlâk, insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikler, huylar ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünü; bu konularla ilgili ilim dalı (Çağrıncı 1989: 1-9); toplumların temelini oluşturan en önemli unsurlardan biri olarak ferdin veya bir cemiyetin belli bir tarihsel dönemde belli türden eğilim, düşünce, inanç, töre, alışkanlık, görenek ve bunlarda içerilmiş olan değer, buyruk, norm ve yasaklara göre düzenlenmiş ve bu hâliyle gelenekleşmiş, yerleşmiş yaşama biçimi şeklinde tarif edilmiştir (Doğan 2004: 15-16).

Ahlâkî, dinî ve tasavvufî konularda nasihat etmek amacıyla yazılan eserlerin tarihî köklerine baktığımızda bu geleneğin İslâm öncesi dönemlere uzandığını söylemek mümkündür. Cahiliye dönemi Arap şiirinde, çok az bir yer tutan dinî konuların işlenmesi yerine, öğütler ve hikemî sözler yer almakta (Koçak 1985: 25), İslâm öncesi İran edebiyatında ahlâkî konulara yakın ilgi duyulmakta (Yıldırım 2005: 51), İslâm öncesi Türklerde ise yazılı edebiyat sahasında ahlâkî nasihatlere dair ilk ifadeler Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Abidelerinde karşımıza çıkmaktadır (Ulucan 2012: 218). Ancak sözlü edebiyat geleneğinin hâkim olduğu bu dönemde eski Türkçede savlar (Çelik 2003: 562) ile milli değerleri, şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü anlatımlar (Ekici 2007: 101) olarak tanımlanan destanlar içerisinde de ahlâkî nasihatler de bulunmaktadır.

Türk edebiyatında ahlâkî eserler müstakil isimlerle anıldıkları gibi “nasihatnâme” veya “pendnâme” ya da Türkçe olarak “öğütnâme” şeklinde de isimlendirilmiştir (Kaplan 1992: 23). Sadece ahlâkî konularda değil dinî ve tasavvufî konularda da öğütlerin verildiği bu eserler nasihat üslubu ile işlenmiş ve uzunluğuna göre bazen bölümler hâlinde, hikayelerle, âyet ve hadisler desteğiyle, bazen de sadece birkaç beyitle ya da atasözleriyle verilmiştir (Kalkandelen 2015: 288).

Klasik Türk edebiyatında telif eserler kadar Arapça ve Farsçadan tercüme edilmiş eserler de önemli bir yer tutmuştur. İslâmî Türk edebiyatının ilk dönemlerinde Arapça ve Farsçadan yapılan tercümelemlerle nesir alanında önemli bir terakki kaydedilmiş, sonraki dönemlerde telif eserlerle beraber bu köklü gelenek devam etmiştir. Dinî ve ahlâkî kitaplar, nasihatnameler, siyasetnameler bu gelenek çerçevesinde sıkça tercüme edilen eserlerin başında yer almıştır (Selçuk 2017: 340).

İslâmî Türk edebiyatı sahasında güzel ahlâkî anlatmak maksadıyla yazılan ilk eserler olarak Yusuf Has Hacib’in (V./XI. yüzyıl) *Kutadgu Bilig*’i, Ahmed Yesevî’nin (ö. 562/1166) *Divân-ı Hikmet*’i, *Kutadgu Bilig*’den yarım yüzyıl kadar sonra kaleme alınan ve dönemin yöneticisine sunulmuş bir ahlâk kitabı olan Edib Ahmet Yükneki’nin Atebetü’l-Hakâyık’ı, Mevlânâ’nın (ö. 672/1273) *Mesnevî-i Ma’nevî*’si, Anadolu sahasında kaleme alınan ilk ahlâkî eser olarak gösterilir (Yeniterzi 2002: 327-342).

Cemâleddin Aksarâyî’nin (ö. 791/1388-89[?]) *Ahlâk-ı Cemâli*’si, Sinan Paşa’nın (ö. 1486) *Maârifnâme*’si, Eşrefoğlu Rûmî’nin (ö. 874/1469-70[?]) *Müzekki’n-Nüfûs*’u, Sürürî’nin (ö. 1562) *Terceme-i Zahîretü’l-Mülûk*’u, Lâmiû Çelebi’nin (ö. 938/1532) *Şerefül-İnsân*’ı, Kınalızâde Ali Çelebi’nin (ö. 979/1572) *Ahlâk-ı Alâi*’si, Bostanzâde Yahya’nın (ö.1639) *Mir’âtü’l-Ahlâk*’ı, Osmanzâde Ahmed Tâib’in (ö. 1136/1724) *Ahlâk-ı Ahmedî*’si, Muallim Nâci’nin (ö. 1893) *Mekteb-i Edeb*’i, Ömer Ferid Kam’ın (ö. 1944) *İlm-i Ahlâk*’ı, Ömer Nasuhi Bimen’in (ö. 1971) *Yüksek İslam Ahlâkı* isimli eserleri Türkçe ve mensur olarak kaleme alınan ahlâkî eserler arasında zikredilebilir.

Eşrefoğlu Rûmî’nin (ö. 874/1469-70[?]) *Risâle-i Nesâyih* adlı eseri, Şeyh İbrahim Gülşenî’nin (ö. 940/1534) *Pendnâme*’si, Taşlıcalı Yahya’nın (ö. 990/1582) *Gencine-i Râz*’ı, Za’îfî’nin (ö. 964/1557) *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*’i, Gelibolulu Mustafa Âli’nin (ö. 1008/1600) *Nasîhatu’s-Selâtin*’i, Şemseddîn Sivasî’nin (ö. 1006/1597) *Mirâtü’l-Ahlâk*’ı, Nev’î-zâde Atâî’nin (ö. 1045/1635) *Nefhatü’l-Ezhâr*’ı, Nâbî’nin (ö. 1124/1712) oğlu Ebu’l-Hayr Mehmed Çelebî için yazdığı ve nasihatnâme türünün edebiyatımızda en tanınmış örneklerinden biri olan *Hayriyye-i Nâbî*’si, Sünbülzâde Vehbî’nin (ö. 1809) oğlu Lutfullah’a nasihatlerini aktardığı *Lutfiyye*’si ve

bu makalenin konusunu teşkil eden Şeyh Mûsâ Emânî'nin 1155/1742-43 tarihinde kaleme aldığı *Verdü's-Sâlihîn*'i manzum olarak yazılmış ahlâkî eserlerdendir.

1. Şeyh Mûsâ Emânî'nin Hayatı

Doğum ve vefat tarihleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilginin mevcut olmadığı Emânî'nin hayatına ait bilgiler eserlerinden öğrendiklerimizle sınırlıdır. *Nûr-ı Vehhâc* adlı eserinde adı Şeyh Mûsâ Emânî olarak kaydedilirken diğer eserlerinde ise sadece Emânî olarak geçmektedir. *Nûr-ı Vehhâc* adlı eserinde babasının adının Ahmed olduğunu ifade eden Şeyh Musa Emânî, doğum yerinin bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Zağra-i Atık (Stra Zagora) kazasına bağlı Husâm Şâh Ganî (Odman Baba) yakınlarındaki Hasköy'ün üst taraflarında bulunan Oruçlar köyü olduğunu ifade etmiştir (Asağ 2017: 23).

Eserlerinde Mısır'a gittiğini, Kahire'de Ezher'e yakın bir mahallede bir süre kaldığını ifade eden Şeyh Mûsâ Emânî, buradan Kudüs'e geçtiğini ve orada üç yıl kaldığı bilgisini vermiştir. Kudüs'te pek çok türbe ve makamı ziyaret ettiğini belirten Şeyh Mûsâ Emânî, bu seyahatlerinde pek çok ilim sahibinden ve eserden istifade ettiğini bildirmiş, ayrıca nâsîh olup halka nasihatlerde bulunmak için de buralarda çok dua ettiğini ifade etmiştir (Asağ 2017: 24).

Şeyh Mûsâ Emânî *Nûr-ı Vehhâc* adlı eserinde, bu seyahatlerin sonunda bir divân yazmak arzusu ile doğduğu köye yakın Çırbân kasabasına döndüğünü ifade etmiştir. Kayıtlardaki künyesinde Celvetî ifadesi bulunan Edirne Selimiye Camii İmamı Merzifonî Mehmed Efendi'den aynı eserinde "Şeyhimiz" diye bahsetmesinden yola çıkılarak Şeyh Mûsâ Emânî'nin de Celvetî olduğu belirtilmiştir (Asağ 2017: 25-26).

2. Eserleri

2.1. Ravzu'l-Vârisîn: Kırk beyitlik bu eserinde Emânî, on üç başlık altında İslâm miras hukukuna ait kaideleri vermiştir (Asağ 2017: 31).

2.2. Hüccetü'l-Huccâc ve Netâcü'l-Menâsik: Şeyh Mûsâ Emânî, nüshalarına ulaşamayan bu eser hakkında, *Nûr-ı Vehhâc*'da bilgi vererek eserin varlığından okuru haberdar etmektedir. *Nûr-ı Vehhâc*'ın hacca dair faslında adı geçen bu eserin isminden hareketle menasik türünde olduğu söylenebilir (Asağ 2017: 13).

2.3. Verdü's-Sâlihîn: Makalenin konusu olan bu eser aşağıda ilgili başlık altında incelenecektir.

2.4. Hediyyetü'l-Muhlisîn: Atatürk Kitaplığı'nda bulunan eser OE Yz 504 demirbaş numarası ile kayıtlı mecmua içinde 164b-165b varakları arasında yer alan küçük hacimli bir risaledir. Eserde Sübhâneke duasının manası verilmiş ve dua kısaca izah edilmiştir (Asağ 2017: 31-32).

2.5. Nûr-ı Vehhâc: Şeyh Mûsâ Emânî, bu eserini ilki 1164/1750-51'de manzum, ikincisi ise 1169/1755-56 tarihinde manzum-mensur karışık olmak üzere iki defa kaleme almıştır (Asağ 2017: 33). Elli fasıldan (Asağ 2017: 34) oluşan bu eserin ilk hali 1468 beyitten oluşurken, "tecdîd" edilmiş hali olan ikinci metinde beyitlerin bir kısmı çıkarılmış, yeni beyitler eklenmiş, bazı beyitlerin bir kısmı değiştirilmiş ve beyit sayısı 1834'e ulaşmıştır. Ayrıca her faslın sonuna mensur bölümler eklenmiştir (Asağ 2017: 39-51). Kendisini nâsîh olarak tanıtan (Asağ 2017: 24) Şeyh Mûsâ Emânî, elli fasıldan oluşan *Nûr-ı Vehhâc*'da dînî ve ahlâkî konularda nasihatlerde bulunmuş ve bu nasihatlerini, Kur'an-ı Kerim'den ayetler, Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadisleri, peygamber kıssaları, sahabe hayatından örnekler ve bazen muhtelif hikayelerle izah etmiştir (Asağ 2017: 69-101).

3. Verdü's-Sâlihîn

3.1. Verdü's-Sâlihîn'in Adı ve Telif Tarihi

Şeyh Mûsâ Emânî, dînî-ahlâkî nasihatlerde bulunduğu eserinin adının *Verdü's-Sâlihîn* olduğunu şu beyitte açıkça belirtmiştir:

Toğdı zihnimden bu verd oldı küşâd
Kondı *Verdü's-Sâlihîn* aña hoş ad (İÜ-TY-6365, 4b)

Verdü's-Sâlihîn'i 1155/1742-43 tarihinde telif ettiğini ise eserin son beytinde ebced ile vermiştir:

Yaz bu târihe bu mecdü'l-hâzırîn [1155/1742-43]
Büy-ı rahmet oldı *Verdü's-Sâlihîn* (İÜ-TY-6365, 30a)

3.2. Verdü's-Sâlihîn'in Nüshaları

Verdü's-Sâlihîn'in tespit edebildiğimiz tek nüshası İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Türkçe Yazmalar bölümü 6365 demirbaş numarada kayıtlıdır. Eser adı ilgili demirbaş numarasında sehven *Virdü's-Sâlihîn* olarak kaydedilmiştir. *Verdü's-Sâlihîn* 68 varaklı bu mecmuanın 1b-30a varakları arasında bulunmaktadır. Mecmuanın 32b varağından 68b varağına kadar Yazıcızâde'nin *Muhammediyye*'sinden bölümler mevcuttur. Harekeli nesih yazı ile kaleme alınan mecmuanın her sayfasında 15 satır bulunmakta olup bu nüsha çalışmamızda İÜ-TY-6365 olarak isimlendirilmiştir.

3.3. Verdü's-Sâlihîn'in Dil ve Üslûbu

Eserleri incelendiğinde iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Şeyh Mûsâ Emânî, bunun bir neticesi olarak Arapça ve Farsçaya hakim olduğunu Arapça ve Farsça yazdığı beyitlerle de göstermiştir (Arapça ve Farsça beyitler için bk. *Verdü's-Sâlihîn*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 6365, 3b, 4a, 4b, 12a, 12b, 16b, 20b, 27a, 27b). Kendini "nâsîh" olarak tanımlayan Şeyh Mûsâ Emânî, diğer eserlerinde olduğu gibi *Verdü's-Sâlihîn*'de de sade bir Türkçe kullanmayı tercih etmiştir.

805 beyitten oluşan ve mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eser, aruzun *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün ve mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıplarıyla yazılmıştır. Eserde ilgili beyitlerle hangi âyet veya hadîse telmihte bulunduğu müellif -ya da müstensih- tarafından varak kenarlarında gösterilmiş, tarafımızdan bu telmih olunan âyet ve hadisler dikkate alınıp ilgili beyte dipnot olarak düşülmüştür.

Emânî *Verdü's-Sâlihîn*'de yer yer Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait (irgürmek, sımak, yarlıgamak, key, iltemek, tamu, bular, gökçek, katı, kamu, ol-ısar, öğren-üben, eyle-gil, var-üben, dey-ıser, umar-ven vb.) kelime ve ekler de kullanmıştır:

'İlm-i hâli **öğrenüben** bulasın
Hağ katında tâ ki 'âbid olasın (İÜ-TY-6365, 6b)

Didi varup ümmetimi göreyim
Hem niyâzın Tañrı'ya **irgüreyim** (İÜ-TY-6365, 10b)

Cennet içre bir depe kim **olısar**
Serçe şekli cümle anda **çalısar** (İÜ-TY-6365, 14b)

Süre süre **ilteler** cebbâneye
Uğradılar göresin dağı neye (İÜ-TY-6365, 19a)

Verdü's-Sâlihîn'in Kaynakları

Şeyh Mûsâ Emânî, *Verdü's-Sâlihîn*'de başta Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri olmak üzere pek çok kaynaktan yararlanmış ve bazılarının isimlerini metnin dibacesinde açıkça belirtmiştir (İÜ-TY-6365, 4b-5b). Bunlar; *Minhâcü'l-Âbidîn* (Karlığa, 1996: XIII/518-530), *Mir'âtü'l-Ahlâk* (Toker 2015: 18) ve *Bustânü'l-Ârifîn*'dir (Yılmaz 1992. VI/475).

Metnin kaynaklarının başında Kur'an-ı Kerim gelmektedir. Şeyh Mûsâ Emânî ilgili fasılda verdiği nasihatlerin izahı için âyetlere bazen doğrudan bazen de iktibas ve telmih yolu ile yer vermiştir. İhlas Suresi'nin yer aldığı aşağıdaki beyitler bu iktibaslara örnektir:

Ol şifât-ı **kul hüva'llâhu ehad**
Oldurur dillerde **Allâhu's-şamed**

Lem yelid evvel ve lem yüled ebed
Hem ve lem yekün lehū küfven ehad (İÜ-TY-6365, 2a)

Şeyh Mûsâ Emânî'nin telmih yolu ile yer verdiği âyetlere ise aşağıdaki beyit örnek verilebilir. Zümer Suresi 9. âyette¹ geçen "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu" ifadesinin telmih yolu ile yer aldığı beyit şöyledir:

Kibriyâdan korkmaz illâ 'âlimün
Hem müsâvî olamazlar câhilün (İÜ-TY-6365, 7b)

Şeyh Mûsâ Emânî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerine de yukarıdaki âyet örneklerinde olduğu gibi gerek doğrudan gerek iktibas gerekse telmih yolu ile pek çok defa yer vermiştir.

Şeyh Mûsâ Emânî'nin eserinin dibacesinde adını verdiği kaynaklarına ise Gazzâlî'nin *Minhâcü'l-Âbidîn* eseri örnek verilebilir. Emânî, eserin ilk faslını Gazzâlî'nin *Minhâcü'l-Âbidîn* eserindeki "yedi engeli" üzere tertip etmiştir. Gazzâlî'nin "ilim geçidi", "tevbe geçidi", "engeller geçidi", "kazâlar-belâlar geçidi", "sebepler geçidi", "âfetler geçidi", "hamd ve şükür geçidi" başlıklarından (Gazzâlî 1968:13) yola çıkarak aynı konuları ilk fasılda "hicâb" başlıkları ile ele almıştır.

3.4. Verdü's-Sâlihîn'in Muhtevası

Şeyh Mûsâ Emânî, beş fasıl üzere tertip ettiği *Verdü's-Sâlihîn*'in giriş kısmında klasik tertip üzere besmele, hamdele ve salveyle başlamış, ilk beyitten itibaren yedi beyit ile bismelenin hikmetlerini izah etmiş ve bu arada bir de vefke (Çelebi 2012: XLII/605/607) yer vermiştir.

Emânî 2b'de bir münacat, 3a'da "Muhammed" redifli bir na't, 3a'nın sonundan itibaren dönemin sultanı I. Mahmud'a bir medhiye kaleme almıştır. Bu medhiyede ayrıca Vezir Ali Paşa'yı² (ö. 1758) da anmıştır. 3b ve 4a'da İstanbul ve İstanbul halkı için dua içerikli medhiye yazan Şeyh Mûsâ Emânî, yine 4a'da verdiği nasihatların insanlara ulaşması, faydalı olması ve eserin tamamlanabilmesi için Allah'tan yardım talep ettiği bir bölüme yer vermiştir. Sonrasında mukaddime bölümüne geçmiş ve burada eserin telif sebebi, muhtevası ve kaynakları hakkında bilgi vermiştir. Eserin mukaddime kısmında içerikleri hakkında bilgi verdiği beş faslın muhtevası aşağıdaki gibidir:

Birinci Fasıl: Şeyh Mûsâ Emânî, bu faslın dibacesinde İmam Gazzâlî'nin *Minhâcü'l-Âbidîn* adlı eserinden istifade ettiğini belirtmiş ve *Minhâcü'l-Âbidîn*'de geçen yedi engeli, yedi hicab üzerinden "tefsir" edeceğini ifade etmiştir (İÜ-TY-6365, 5b-12b). Bu hicapların muhtevası şöyledir:

Birinci Hicab: İlim öğrenmenin ehemmiyetinin ele alındığı bu bölümde ilim öğrenmenin önemi "cahil bir âbid ile âlim bir fasık"ın hikayesi üzerinden örneklendirilerek anlatılmıştır (İÜ-TY-6365, 6b-7b). İkinci Hicab: Bu bölümde "tevbe"nin ehemmiyeti üzerinde durulmuştur (İÜ-TY-6365, 7b-8a). Üçüncü Hicab: Bu bölümde "dünya, halk, nefis ve şeytan"ın insanın manevî tekamülü önünde nasıl engel oldukları ele alınmıştır (İÜ-TY-6365, 8a). Dördüncü Hicab: Bu bölümde rızka tevekkül etmek, belaya sabır ve kazaya rıza göstermek gerektiği, varlıklı ve muttakî bir şahsın şeytanın verdiği felaket haberlerine aldanmamasının anlatıldığı bir hikaye ile somutlaştırılmıştır (İÜ-TY-6365, 8b-9a). Beşinci Hicab: Bu bölümde "kendini beğenmişlik ve riya"nın şiddetli gazaba uğramaya sebep olduğu ele alınmıştır. Bu hal, bir dervişin yıllarca çöllerde ibadet etmesi sonucu kerametler gösterirken benlik göstermesi sonucu nasıl gazaba uğradığının anlatıldığı bir hikâye ile örneklenmiştir (İÜ-TY-6365, 9a-10a).

¹ Telmihde bulunulan âyet şudur: (Bu adam mı,) yoksa âhret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)?" De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar. Zümer 39/9.

² Mahmud I'nin vezirlerinden Hekimoğlu Ali Paşa (ö. 1758).

Altıncı Hicab: Bu bölümde Cenab-ı Hakk'ın takdirine rıza göstermenin ehemmiyeti üzerinde durulmuş ve bu halin önemi Mûsâ aleyhisselam ve bir derviş arasında geçen kıssa örneği ile ele alınmıştır (İÜ-TY-6365, 10a-11b). Yedinci Hicab: Bu bölümde hamd ve şükretmenin, kulun işlerini Allah'a ısmarlamasının önemi üzerinde durulmuş, ayrıca Süleyman aleyhisselam ile sevdiğine kavuşmak için dağları delme gayretindeki bir karıncanın muhaveresine yer verilmiştir (İÜ-TY-6365, 11b-12b).

İkinci Fasıl: Bu fasılda iman sahiplerinin ölüm anı, ruhun bedenden ayrılışı esnasında yaptığı serzenişler, ölüm sonrası cennetteki yerlerini görmeleri, ruhların makamları (Birinci makam: Peygamberlerin makamı. İkinci Makam: Bütün müminlerin makamı. Üçüncü Makam: Küçük yaşta ölen müslüman çocuklarının makamı. Dördüncü Makam: Kâfirlerin makamı. Beşinci Makam: Küçük yaşta ölen kâfir çocuklarının makamı.), müminlerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öncülüğünde toplanması ve cennete girmeleri, cennet meleklerinin onları karşılaması, herkesin yakınları ile buluşması, yakınları tevbesiz ölenlerin üzüntüleri ve daha sonra tevbesiz ölenlerin de Allah tarafından affedilmesi anlatılmıştır. Şeyh Mûsâ Emânî, bu bölümde ayrıca ahirette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) arz edebilmek ümidi ile yazdığını söylediği "Muhammed" redifli bir na'ta da yer vermiştir (Asağ 2017: 29).

Üçüncü Fasıl: Bu fasılda dünyada iken harama bulaşmış ve ölürken kendilerine tevbe nasip olmamış kimselerin hâli anlatılmıştır. Bunlar mahşer alanında güneş altında beklerler ve ardından da cehenneme gönderilirler. Burada türlü azaplara dâcâr olur ve Cebrâil'den hâllerini Hz. Muhammed'e (s.a.v.) anlatmasını isterler. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Cenâb-ı Hakk'a yalvarması ile onlar da affedilir (Asağ 2017: 29).

Dördüncü Fasıl: Bu fasılın başında kötü insanlarla dostluğun kişiye zarar vereceği, bu tür dostlukların insanların ibadetlerini hükümsüz kılacağı, insanların arasına çok karışmamak gerektiği ve Allah'ın has kullarının yalnızlar olduğu ifade edilmiştir. Fasılın devamında Hz. İsâ (a.s.) devrinde yaşamış Cerîh'in hikâyesi mesnevi nazım şekliyle anlatılır. Bu hikâyede, olay örgüsü şöyledir:

Dağdan taşıdığı odunları satan Cerîh'in, şahit olduğu bir ruhbân gibi dağlarda ibadet etmek istemesine karşılık annesinin müsâde etmemesi ve Cerîh'in annesine rağmen ruhbân olması, çok ibâdet ederek Cerîhu'l-'abîd lakabını alması ve sonrasında türlü kerametlere sahip olması anlatılır. Hikâyenin devamında Cerîh'e annesinin beddua etmesi ve bedduanın neticesinde bir cariye ile zina ettiği iftirasına maruz kalarak kendisine yakılma cezasının verilmesi, nihayetinde Cerîh'in bütün bunların başına neden geldiğini anlaması ve annesi ile helalleşmek istemesi, Hz. İsâ'nın (a.s.) gelmesi ve Cerîh'e günahsız olduğunu bildirmesi, Hz. İsâ'ya (a.s.) Cerîh hakkında vahiy gelmesi ve Cerîh'in cariyenin karnındaki bebeğe "Benden mi olursun?" diye sorması, bebeğin dile gelerek babasının kim olduğunu söylemesi ve bu duruma şahit olan pek çok kişinin iman etmesi ve Hz. İsâ'nın (a.s.) Cerîh için dua etmesi ile hikâye son bulur.

Hikâyenin ardından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) na'l-i şerifi için yazılmış bir manzumeye ve na'l-i şerif resmine yer verilmiştir (Asağ 2017: 29-30).

Beşinci Fasıl: Bu fasılda, cennet ehlinin sahip olacağı nimetler ve bunlar arasında en mühimi olduğu belirtilen "Allah'ın cemâlini görme" nimetinin nasıl gerçekleşeceği anlatılır. Ardından Bel'âm b. Bâ'ûrâ'ya müridlik etmiş bir şeyhe gelen genç bir dervişin hikâyesine yer verilmiştir (Asağ 2017: 30-31).

Sonuç

Eserlerinde verdiği bilgiler dışında kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan Şeyh Mûsâ Emânî, XVIII. yüzyılda yaşamış ve nasihat-nâme türünde eserler kaleme almıştır. Bu minvalde yazdığı eserlerinden biri olan *Verdü's-Sâlihîn*'i mesnevi nazım şekliyle tanzim etmiştir. Beş bölümden oluşan eserde Şeyh Mûsâ Emânî, dinî-ahlâkî eserlerden istifade etmiş ve eserini halka yönelik yazmıştır. 1155/1742-43 tarihinde telif edilen *Verdü's-Sâlihîn*'de ilim öğrenmenin ehemmiyeti; tövbenin önemi; dünya, halk, nefis ve şeytanın insanın manevi tekamülü önünde nasıl birer engel oldukları; rızka tevekkül etmek, belaya sabır ve kazaya rıza

göstermek; kendini beğenmişlik ve riyanın şiddetli gazaba uğramaya sebep olduğu; Cenab-ı Hak'ın takdirine rıza göstermenin ehemmiyeti; hamd ve şükretmenin, kulun işlerini Allah'a ısmarlamasının önemi; iman sahiplerinin ölüm anı, ruhun bedenden ayrılışı esnasında yaptığı serzenişler; ruhların ölüm sonrası cennetteki yerlerini görmeleri ve makamları; tövbe nasip olmamış kimselerin ahiretteki halleri; kötü insanlarla dostluğun kişiye zarar vereceği gibi konular işlenmiştir.

Bu çalışmada, Şeyh Mûsâ Emânî tarafından 1155/1742-43 tarihinde kaleme alınan *Verdü's-Sâlihîn* adlı manzum nasihat-nâme şekil ve muhteva yönünden incelenmiş, müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş ve eserin transkripsiyonlu metni okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

VERDÜ'Ş-ŞÂLİHİN

[1b]

Hâzâ Kitābu Verdi 'ş-Şâlihîn

Bismi 'llāhi 'r-raḥmāni 'r-raḥīm

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

İftitāh olur her iş bi'l-besmele
Ebter olmaz her bir iş bi'l-besmele³

Çün odur zāt u şifāt-ı Zü'l-Celāl
Ol nehirde akdı deryā-yı kemāl

Heybetinden iki şakḳ oldu qalem
'Āciz oldu yazmasında pür-elem

Ma'nisi yüz dört kitābın andadır
Añla anı rütbesi gör kıandadır

Oldı her ḥarfinde bir kenz-i nihān
Kim bahā olmaz aña milk-i cihān

Ḥırz-ı bismi 'llāhdır hizbü'l-'aẓīm
Cünne-i ğayyā-yı nīrān-ı caḥīm

İbtidāsı yok kelāmu 'llāhdır ol
İntihāsı yok selāmu 'llāhdır ol

Men bende-i lā-ilāhe illa 'llāhem
Ber dīn-i Muḥammed Resūlullāhem⁴

Ḥaḳḳ'a ḥamd ile Resūline selām
Ber-devām üzre ola her şubḫ u şām

Vasf-ı lā-ilāhe illa 'llāh diyem
Hem Muḥammedun Resūlu 'llāh diyem

On ikişer ḥarf ile bulmuş kemāl
Nokta kondurmak muḥāl-ender-muḥāl

Bu ḥurūfı bunda teksir eyleyem
Vefḳ idüben ḥayrı iksir eyleyem

Dilerim bu nazmı nef'i 'ām ola
Okuyana yazana in'ām ola

Kılayım yād olmak için bir eser
Başına tāt ide aşḫabu's-sefer

[2a]

Cān u dilden anı āşār eyledim
Kenz-i mestür idi izḫār eyledim

Anuñ ile 'arz-ı ḥācāt eyleyem
Yüz sürüp Ḥaḳḳ'a münācāt eyleyem

Bu kitāb içre bu vefḳ buldı nizām
Ḥizb-i Verdü'ş-Şâlihîn oldu be-nām

ل	و	ا	ل	ه	ا	ل	ل	ا	ل	ا	ه	ل
س	ل	و	ا	ل	ه	ا	ل	ل	ا	ل	ا	ه
ا	س	ل	و	ا	ل	ه	ا	ل	ل	ا	ل	ا
ر	ا	س	ل	و	ا	ل	ه	ا	ل	ل	ا	ل
ا	ر	ا	س	ل	و	ا	ل	ه	ا	ل	ل	ا
د	ا	ر	ا	س	ل	و	ا	ل	ه	ا	ل	ل
ل	د	ا	ر	ا	س	ل	و	ا	ل	ه	ا	ل
م	ل	د	ا	ر	ا	س	ل	و	ا	ل	ه	ا
ل	م	ل	د	ا	ر	ا	س	ل	و	ا	ل	ه
ل	ل	م	د	ا	ر	ا	س	ل	و	ا	ل	ه
ه	ل	ح	ل	م	د	ا	ر	ا	س	ل	و	ا
م	ه	ح	ل	م	د	ا	ر	ا	س	ل	و	ا
ل	م	ه	ح	ل	م	د	ا	ر	ا	س	ل	و

³ Besmele ile (Allah'ı anarak) başlanmayan her anlamlı söz veya iş, bereketsizdir. (İbn Hanbel, Müsned, 2/360) hadisine telmihte bulunulmuştur.

⁴ Bu beyitte vezin değişmektedir.

Hem bu vefk olduğı dār olsun emīn
Artura rızkın o Ḥayru'r-rāzıkīn

Ol şıfāt-ı *kul hüva'llāhu ehad*
Oldurur dillerde *Allāhu'ş-şamed*

Lem yelid evvel ve lem yüled ebed
Hem *ve lem yekün lehü küfven ehad*

[2b]

Andan ister hācetin şāh u gedā
Hīç aña vācib degil nesne edā

Bunda destiñ kaldurup eyle niyāz
Tā ki maqsūduñ vire ol bī-niyāz

**Fi'l-vaşfi ve'l-münācātī ilā men yeğziyü'l-
hācāt**

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Leke'l-ālā'ü ve'n-ne'mā ilāhī
Leke'd-dünyā leke'l-uğbā ilahī

İlahī yā İlahī yā İlahī
Leke'l-ülā leke'l-uğrā İlahī

İki 'ālemde luğfıñdır niyāzım
Meded senden umarven yā İlahī

Laṭīf ismiñ ider göñlüm tesellī
Diriğ olmaz 'aṭāñ hāşā İlahī

Hüva'llāhü'l-lezī a'tā vü ağnā
Dü 'ālem kıl bizi ihyā İlahī

Aña kimiñ olur çün ü çerāsi
Ya cebren kim olur ebhā İlahī

Limā lem yef'alu'llāh kim deyiser
Ve lā-büdd yef'alu'llāh yā İlahī

İlahī derdimiñ dārūsını vir
Kılam şālihlere büşrā İlahī

Açuvir dīde-i göñlüm görem tā
Ma'ārif defterin cehrā İlahī

Avāzımlu neşāyihler dürer-bār
Yazam ihvānıma ṭurrā İlahī

Luṭuf himmet kerem nı'met senüñdür
Ki sensin maqsādu'l-ağşā İlahī

Hidāyet kıl Emānī derdimende
Bi-sırrı'l-Muşṭafā Ṭahā İlahī

[3a]

**Fī na't-i seyyidi'l-kevneyn ve resüli's-
şağaleyn şalla'l-lahü 'aleyhi ve sellem**

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Muḥammed dilde maḥbübüm Muḥammed
Benim fi'l-küllde maṭlübüm Muḥammed

Ḥayā vü ḥilm ile ḥulḳ ile Aḥmed
Bu levḥ-i dilde mektübüm Muḥammed

Melihü'l-ḥüsn odur fī mā-siva'llāh
Eyā iy vird-i mergübüm Muḥammed

Dirildi Yūsuf'ım bu Mısr-ı dilde
Mücellā 'ayn-ı Ya'ğüb'ım Muḥammed

Resülu'llāh ki yoğdur hīç mu'ādil
Ve yā iy sidre vü ṭübüm Muḥammed

Senüñ ol gül cemāliñ ögmeden ḥüb
Ne söz var ḥüblara ḥübüm Muḥammed

Velīler buldılar ağşā'l-merātib
Didiler cümle mensübüm Muḥammed

Lede'l-ümmet mu'allā iftiḥārıñ
Medīhiñdir bu uslübüm Muḥammed

O zāt-ı pür-kemāliñdir ḥayālim
Bu sīnem içre maḥbübüm Muḥammed

Livā'ü'l-ḥamdıñ ārzūsına yandım
Bu ārzü içre pür-zübüm Muḥammed

Luṭufdur na'tiñi yazmak okumak
Dimāğım 'ıtrı meşmübüm⁵ Muḥammed

Hemīşe iy Emānī vir şalātı
Di her dem saña mensübüm Muḥammed

**Fi'd-du'ai li-sulṭāni'bni's-sulṭān es-
sulṭānu'l-ğāzī Maḥmūd Ḥān**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yā İlahī ol Muḥammed ḥurmeti
Vir Emīrü'l-mü'minīne nuşreti

⁵ Müellif "meşmüm" kelimesini "meşmüb" şeklinde yazmış ve ilgili varağın derkenarına bunu -bā'nun mīm'e kalb edildiğini- açıklayan bir not yazmıştır. Bk. vr. 3a.

[3b]

Şāh-ı 'ālem hāzret-i Maḥmūd-ı Hān
'Aşrımız sultānı ğarrā-yı cihān

Bir kaşīde söylerüz biz lā-cerem
Ez berāy-ı ol imām-ı muḥterem

تبسم ثغرالمجد مذ لاح فجره
فامحى غموم الجور بالعدل فخره

جميل المحيا حاز حسناً وبهجةً
فاغنى عن النبراس للناس بدره

اعار الغوالى عرفه طيب نشرها
فصار على الافاق يعبق نشره

وزير على باشا له فى اوائه
بافعاله المحمود قد عز نصره

ومولى ملوك الارض غرباً و مشرقاً
وبالامن اثنى الخير بر ويحره

فلا زال محفوظاً عزيزاً مؤيداً
على كيد اعداء بفتح يسره

امانى رعاة للبرايا و ملجاء
امير كبير طال فى المجد عمره⁶

**Fī du'a'i medine-i İstānbül ve ehliḥā
mine'l-mü'mināne ve'l-mü'mināt**

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

⁶ Onun fecri doğduğundan beri şerefine, büyüklüğün ağzında bir tebessüm belirdi. Onun övüncü cevri bulutlarını yok etmiştir. O güzel cemal, hüsün ve behçetten pay sahibi olmuştur. Onun bedri insanları kandil ve lambalardan müstağni kılmıştır. Fazilet sahibi olanlar ödünç olarak ona kokularını verdi. Böylece onun kokusu ufukları bürüdü. Vezir Ali Paşa, onun nusreti övülmüş fiilleriyle izzet kazanmıştır. Batı ve doğunun efendilerinin efendisi! Kara ve deniz onun eminliğiyle hayrı övmüştür. Onun kolay fetihleriyle düşmanlarının tuzağına karşı, korunmuş, izzetli ve müeyyedir. Kendisine sığınanlara ve halka karşı pek güvenilirdir. Büyük bir emirdir ki ömrü mecd içinde geçsin.

İlāhī şehr-i İstānbül ser-ā-pā
İlā-yevmi'l-kıyām olsun hüveydā

Ḥudāyā ehl-i İslām'ı bol olsun
Çün oldur hızb-i a'zam berr u baḥrā

Olur ḥor u ḥaḳīr anı gören ḥor
Daḫi 'ilm u edebden ol mu'arrā

Odur kān-ı 'ulūm u dīn u ādāb
Felā zāle'smühū 'izzen ve naşrā

Odur hızz-ı İlāhī her belāda
Zemīn üzre o bir tuğrā-yı ğarrā

[4a]

Veliyy-i ni'metidir her bilādīñ
Müfessirler muḥaddisler müheyḫā

Maḥall-i encümendir ğāziyāna
İlāhī eyleme şemlin mühennā

Ḥafīdir ḥavf-ı ḥaşmetden 'uyūbı
Şeni'ü'l-fi'l olımaz kimse ceḥrā

Ne zemm idem ne daḫl u ne te'arruz
Velī medḫ iderem ḳamuyı turrā

Odur bir sedd-i İskender 'aduvya
O virür ehl-i İslām'a meserrā

Emānī emn ola dā'im Siṭānbül
Ḳıla Ḥaḳ şerr-i düşmenden müberrā

**Fī ṭalebi'l-i'āneti mine'l-Vehhāb li-itmāmi
hāze'l-kitāb**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yā İlāhī luṭf idüp eyle kerem
Ḳullarıña eyleyem pend-i ehem

İşidenler ḫayrını ḫāş eylesün
Cümle a'mālinde ihlāş eylesün

Sen 'ināyet eylegil yā Müste'ān
Bu kitābım ola bir gevher-feşān

Armağanım ola şāliḫ ḳullara
Ber-güzār olsun ḳamu maḳbüllere

Saḫā lāyık ḫizmete minhāc ola
Niçe 'aşıklar buña muḫtāc ola

'Afv u ğufrān umarım yā Rabbenā
Bī't-tazarru' ve'n-niyāz budur du'a

اللهم أنت وليّ في الدنيا والآخرة توفني مسلماً وألحمني
بالصالحين⁷

Mefā'īlün Mefā'īlün Fe'ūlün

خدایا از تو ترسم از تو خواهم
عطایا میرسد چون از تو باهم

[4b]

مددرس من که را جستم الهی
بغفلت رفته روز و سال و ماهم

کریمای روز روستاخیز محمد
بفرمان تو باشد ان پناهم

بخواهم در گزر جرمم بجاهش
اگر پنهان اگر یا رب گواهم

ثرا تا با ثریا پر گناهام
همه غفران حق شد قبله گاهم

امانی میکشد گلبنگ بالا
بایمانم بیر انجا الهام⁸

Hāzā muḫaddimetü'l-kitāb ve dībācetü'n- nazmi'l-müsteḫāb

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Lem-yezel Mevlā'durur ma'būdımız
Cümleden a'lā O'dur maḫşudımız

Bizlerüz ḳālū belānuñ ḳā'ili
Bizlerüz 'izz u 'ulānuñ nā'ili

⁷ Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! **Dünyada da âhirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!"** Yûsuf, 12/101.

⁸ Ey Allahım! Ben senden korkar ve senden isterim. Zira ihşanlar senden herkese ulaşır. İlahî! İmdadıma yetişecek birini aradım ve böylelikle gafletle geçti gün, ay ve yıl(lar)ım. Ey Kerim! Yarın mahşer günü senin emrinle Hazret-i Peygamber -salallâhu aleyhi ve sellem- benim imdadıma yetişsin. O'nun hatrına benim açık ve gizli bütün günahlarımı bağışla. Yerden göğe kadar günah içindeyim. Fakat Hakk'ın mağfireti bana kiblegah oldu. Emâni yüce gülbangi çeker: Allahım! Beni imanla oraya ulaştır.

Evvelâ lâzımdurur kim söyleyem
Nazmımuñ dībācesin şerḫ eyleyem

Derdimiñ derdi deşildi ber-ḳarār
Göñlümüñ verdi açıldı aşikār

Ṭoğdı zihnimden bu verd oldı küşād
Ḳondı Verdü'ş-Şālihün aña hoş ad

Oḳuyanlar diñleyeñler cān ile
Dilerem yā Rab göçe İmān ile

Pes bu nazmı eyledik biz beş fuşül
Nitekim güllerde vardır beş uşül

Faşl-ı evvel bildürür yedi hicāb
Baḫş ider 'ābidlere yüz biñ kitāb

İy göñül buña mülāzım olasın
Ḳande ṭā'at ḳandesin sen bilesin

[5a]

Görürüz ekşer 'ibādāt eyleyen
İftihār-ı bezm-i ṭā'at eyleyen

Geçmemiş seb'u'l-hicābı gönli sīr
Ḡarre'-i ṭā'at ider ol bī-ḫabīr

Bilürem diyende var yüz biñ ḫaṭā
Bilmeyen nice olur vā-veyletā

Faşl-i şānī bildürür aḫvālimüz
Ol beḳāya 'azm idince ḫālimüz

Bu 'azīz cān ile ten ḫāli n'ola
Hem sa'īdiñ anda aḫvāli n'ola

Faşl-ı şālis olıcaḳ anda 'ayān
Eşḳiyālar ḫālini eyler beyān

Göresin ehl-i kebā'ir n'oliser
Ṭamunuñ fevḳıne nice ṭoliser

Faşl-ı rābī' zem ider aşḫābıñı
Bu cihānda sevdügiñ aḫbābıñı

Dost u düşmenden teferrüd ḳılasın
Daḫi dünyādan tecerrüd olasın

Bā-münāsib Faḫr-ı 'Ālem Muştafā
Na'l-i pākini görüp alḡıl şafā

Faşl-ı ḫāmisde tamām olur ḳitāb
Pes liḳāu'llah olur anda ḫitāb

Hem hitâmu misk olur qalmaz cevâb
Söz budur va'llahu a'lem bi's-şavâb

Zıkr idem bil naqlimiñ aşlın dañı
Evvelâ Minhâc-ı 'Âbid⁹ yâ aḫî

Hem Şihâbü 'ş-Sâkıb'ın¹⁰ kavli ledeyh
Li's-Süyûti rahmetu'llâhi 'aleyh

Hem dañı Mir'ât-ı Ahlâk¹¹ içre var
Hem dañı Bûstân-ı 'Ârif¹² âşikâr

[5b]

Gerçi göze görünür bu muhtaşar
Ma'nî yüzinden kefâke'l-mu'teber

Vâhidün ke'l-elf olupdur bu kitâb
Şâm'a, Rûm'a vâşil olsun bu hitâb

Diller üzre dâsitân olsun bu söz
Armağan-ı şâlihân olsun bu söz

Her varaqlar üzre olmuşdır rumûz
Ol raşad oldı sözüüm güyâ künüz

Cümle evrâkında seyr idüp gider
Surhile yazdım hicâ ḫarfin be-ser

Korqarım cühhâl elinden yazmaya
Biş u kem evrâk u satrın bozmaya

⁹ Gazzâlî'nin son yazdığı eser olarak kabul edildiği söylenen eseridir. Gazzâlî cennete giden yolun engellerle dolu olduğunu belirterek eserine başlayan müellif, bu yolun nasıl geçilebileceğini yoldaki yedi engeli ve bu engellerden kurtulma çarelerini gösterdikten sonra âhiret yolculuğunun mânevî bir yolculuk olduğunu ve bunun sonunda Allah'ın insana yirmisi bu dünyada, yirmisi âhirette olmak üzere kırk çeşit ihsanda bulunacağını belirtir. Karlığa, H. Bekir (1996), Gazzâlî, *DİA*, (XIII cilt), İstanbul: TDV Yayınları, s. 518-530.

¹⁰ İbnü'l-Verdî'nin (ö. 749/1349) bu isimde bir eseri mevcut olup Suyûtî'ye ait aynı isimde bir eser tarafımızdan tespit edilememiştir.

¹¹ Eserin tam adı *Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk* olup Şemseddin Sivasî (ö. 1006/1597) tarafından Receb 996'da (Haziran 1588) Sivas'ta yazılmıştır. On bab ve on fasıldan oluşan ve nasihatnâme olarak kaleme alınan bu mesnevide iyi ve kötü huylardan bahsedilmektedir. Aksoy, Hasan (2010), Şemseddin Sivasî, *DİA*, (XXXVIII cilt), İstanbul: TDV Yayınları, s. 523-526.

¹² Bustânü'l-ârifin, Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) ibadet, zühd ve ahlâka dair eseridir. Yılmaz, Hasan Kâmil (1992), Bustânü'l-ârifin, *DİA*, (VI cilt), İstanbul: TDV Yayınları, s. 475.

Bu sibâk üzre yazan bulsun ğınâ
İki 'âlemde budur bizden du'â

Yek ḫurûf u yek varağdır ber-ḫesâb
Ceyb-i mışdâr ile olur hoş kitâb

Zâyi' itmişdim bunuñ tesvîdini
Ḥaḫ müyesser eyledi tecdîdini

Bugün oldı zâyi' olmuşlar nücüm
Gün toğup gizlendi güyâ her nücüm

Ḥamd u minnet eyleyüp kıldım eşer
Rabbenâ şalli 'alâ Ḥayri'l-beşer

İy Emânî nazmuña târîḫ-i tām
Biñ yüz elli beşdedir hicret tamām

**el-Faşlu'l-evvelu fî'l-ḫicâbi's-seb'ati'l-leti
temna'u'l-'ibâdete 'ale'l-istimrâr**

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Evvelâ pendim bu takrîr eyleyem
Seb'atü'l-ahcâbı tefsîr eyleyem

Gördüm anı Şeyḫ Ğazâlî söyledi
Bu sözi pek iktizâlî söyledi

[6a]

Yedi perde var 'ibâdetden berü
Niçe şâlihler görüp gecdi ilerü

Ref' olursa bu ḫicâblar bî-gümân
Lezzet-i tâ'âte irdiñ cavidân

Âh ne lutfâ irdi bu lutfâ iren
Hem hidâyetdir anı bil irgüren

Zâd-ı uḫbâmuz meger tâ'ât imiş
Hem liḫâu'llâh için mir'ât imiş¹³

Bu cihânuñ baqma sen destârına
'Âḫıl iseñ kıl tedârik yarına

İy bu dünyânuñ metâ'ı n'olısar
Tâ'at-i Ḥaḫ cân u tende qalısar

¹³ Telmihte bulunulan âyet şu şekildedir: De ki: "Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın." Kehf, 118/110.

Her gice gördüğümüz düşdür hebâ
Hiç düşünde görünür mi Muştafâ

Sevgüli düş kelbe cîfedir hemân
Hem himâra sevgüli düş şu şaman

Câhile câh ile dünyâ hoş gelür
Niceler mîzâna ferdâ boş gelür

Ġbta aña kim oqur Qur'an'ı ol
Hıfz ider pür-nür ile imânı ol

Ġbta aña kim cemâ'atle kıılır
Hâk kıtında ecir lâ-yuḥşâ bulur

Ġbta aña şavmı 'âdet eylemiş
Giceler kalkup 'ibâdet eylemiş

Ġbta aña yedügi hem geydügi
Ger helâl midür bilürse n'idügi

Ġbta aña 'ilmi rehber eyleye
Emr-i ma'rûf nehy-i münker eyleye

Ġbta aña zikr ide ihlâş ile
Tâ vücüdün kâl ide ol rübâş ile

[6b]

Ġbta aña ol ki hayrû'n-nâş ola
Rüz-ı maḥşerde kıamudan hâş ola

Ġbta aña gün gün arta t'âti
Tâ'at ile ola her bir sâ'ati

Gâh 'ibâdet gâh şekâvet iş degil
Hâk kıtında ol kışı dervîş degil

Dervîş olmak diler isen cân ile
Diñle pendim aña hem iz'an ile

Bu hicâbı aradan kıaldurasın
Zevk-ı t'â't ne imiş hem göresin

Hay olup mürde gönül pür-nür ola
Hem o nür ile gönül ma'mür ola

Rihlet idince cihândan ey hümâm
Ravza-i cennet olur kıabriñ tamâm

Ol hicâb-ı seb'ayı hoş hâl ile
Diñle tahrîr eyleyem icmâl ile

'İlm u tevbe hem 'avâyıkdır daḥi
Hem 'avârız hem bevâ'ış yâ aḥî

Hem kıavâdiḥ hem şükür oldu tamâm
Lâ meger imdâd ide Rabbü'l-enâm

Ref' olunmazsa hicabiñ bî-gümân
Müstemir olmaz 'ibâdet câvidân

**El hicabü'l-evvelü ve hüve 'ademü ta'lîmi
âlâti'l-'ibâdâti mine'l-ferâ'izi ve gayrihâ**

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Evvelâ 'ilmiñ gerekdir yâ aḥî
Kıuṭb-ı t'â'tdir 'ilim ol âgehi

'İlm-i hâli öğrenüben bulasın
Hâk kıtında tâ ki 'âbid olasın

Az 'amel 'ilm ile virür fâ'ide
Çok 'amelden bî-'ilm yok mâ'ide

[7a]

Bî-şüküfe naḥl ider mi engübîn
Gör ne buyurmuş o Hâtmü'l-mürseliñ

إنَّ العمل القليل ينفع بالعلم وإنَّ العمل الكثير لا ينفع بالجهد¹⁴

Bir zamân bir şüfî câhil var idi
Hâlvet içre niçe yıl ağlar idi

İmtihân için aña bir gice bir
Kışı geldi dîvâr ardından ne dir

Didi geldim Cebrâ'il'em yâ kışı
Gel gidelüm 'arş-ı a'lâya kışı

Hâk Te'âlâ didi gelsün görmege
'Arş-ı a'lâda murâdiñ virmege

İşidüp tırdı yerinden cân ile
Kıulaş urdı bu söze imân ile

Didi tâ varam görem dîdârını
Ol kışı ol dem işitdi zârını

Didi imânıñ dîniñ gitdi senüñ
Var 'ilm öğren işiñ bitdi senin

'İlme ey câhil niçün 'âr eylediñ
Len terâni¹⁵ sırrıñ inkâr eyledin

¹⁴ İlimle/bilerek yapılan az bir amel fayda verir. Cehaletle yapılan çok amel ise fayda vermez. Gazzâlî, *İhyâ*, 1/15.

¹⁵ Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde

Ol zamān bir ‘ālim-i fāsık daḥi
Anda var idi işit ol āgehi

Ol kişi aña da vardı söyledi
Dīvār ardından işit kim ne didi

Sāgar ile mey getürmiş ortaya
Gerçi ‘ālim uğramış bu vartaya

Didi heybetle aña baq yā şakī
Sen ne āndır olmadıñ hiç muṭṭaqī

Cebrā ‘īlim gör ḥarāb itsem gerek
Cismiñi şimdi turāb itsem gerek

[7b]

İşidüben ṭurdi yirinden şu dem
Kapdı seyfin ṭaşraya çıkdı o dem

Didi yā telbīs berü gel göreyim
Bilmediñ sen rabbiñi bildüreyim

Ol münādī mümteḥin biñ ‘ār ile
Nādim oldı gitdi istiğfār ile

‘Ālim-i fāsık ḥabību ‘llāh imiş
Cāhil-i ‘ābid ‘adüvvu ‘llāh imiş

Kibriyādan qorqmaz illā ‘ālimün
Hem müsāvi olamazlar cāhilün¹⁶

Gelmedi dünyāya cāhilden velī
Ol maḳāma cāhiliñ irmez eli

Ḥayrı şerri bildüren ‘ālimdurur
Mürde dillerdir gören ‘ālimdurur

Yā llāhī sen ‘ināyet eylegil
Hem bize luṭf u hidāyet eylegil

**El ḥicābū ‘s-şānī ve hüve ‘ademü ‘t-tevbeti
mine ‘z- zünübī ve ‘l-āşām**

durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim." A'raf, 7/143.

¹⁶ Telmihte bulunulan âyet şöyledir: (Bu adam mı,) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)?" De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar. Zümer 39/9.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şāniyen tevbe gerekdür yā kişi
Tevbesiz zaḥmet çeküp ṭutma işi

Ṭā'atiñ dergāha geçmez redd olur
İtdügün yazıklar aña sedd olur

Tā'ib olanlar ḥabību ‘llāh olur¹⁷
Tevbesizler ‘āqıbet güm-rāh olur

Tevbe ile buldı Ādem cenneti
Līki iblīs itmedi bu minneti

Tevbe şābūnyla yuyup zātıñı
Rüy-ı dilde rüşen mir'ātıñı

Ḥaḳ didi *tübü ila 'llāh tevbeten*¹⁸
Hem Resūlu 'llāh buyurdu raḥmeten

[8a]

Tevbe ile niçe mücrim ‘afv olur
Tevbe ile çok yazıklar maḥv olur

Tevbe itmek kār-ı kāmiller imiş
Pes bu güftārı işit anlar dimiş

اعتصام الوری بمغفرتک
عجز الواصفون عن صفتک

تب علينا فإنا بشر
ما عرفناك حق معرفتك¹⁹

Tevbe tevfiḳ eyle yā Rabbe ‘l-enām
‘Aybımız urma yüze yevme ‘l-ḳiyām

¹⁷ Telmihte bulunan âyet şudur: Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever. Bakara, 2/222.

¹⁸ Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde **Allah'a tövbe edin**. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar. O gün Allah, peygamberi ve onunla aynı imanı paylaşanları utandırmaz. Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında ilerleyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: "Rabbimiz! Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter." Tahrîm, 66/8.

¹⁹ "Mahlukat, senin mağfiretine sınıksız tutunmuştur. VASFEDİCİLER senin vafında acizdirler. Allahım bizim tövbelerimizi kabul eyle, çünkü biz beşeriz. Biz seni hakkıyla bilemedik." Dâvûd-ı Kayserî-i Rûmî, *Şerh-i Füsûsu'l-Hikem*, Tahkik: Üstâd Seyyid Celâle'd-dîn Aştîyânî, Tahran: Şirket-i İlmî ve Ferhengî, s. 346.

**Ḥicābu's-sālisü el-avāyiku ve hiye'd-dünyā
ve'l-ḥalku ve'n-nefsü ve's-şeytān**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şālişen dördür 'avā'ık bilesin
'Avkınuñ def'ine çäre kılasın

Biri dünyā biri ḥalk 'ayne'l-yaķın
Biri nefsiñ biri şeytāni'l-la'ın

Dünyādan tecrīd edüp dil virmegil
Ḥalka mā-lā-ya'niye yol vermegil

Men' idüp nefsin hevāsından müdām
Ḥaşm olup şeytāna hergiz virme kām

Ḥubb-ı dünyā olısar re'sü'l-ḥaṭā²⁰
Buyurur ol Faḥr-i 'Ālem Muştafā

Gördiler Ṭāvūs'ı²¹ 'uzletde zebün
Ḥavf-ı Ḥaḳ'dan eylemiş bağrını ḥün

Didiler kār eyle var olma zebün
Açlık ile cismiñi kılma zebün

Didi ĩmān ile yek olmañ hem'ın
Şol kişiden oldı ĩmānsız sem'ın

İş bu pendim añlayan āgāh olur
Zikr ü fikri dā'imen Allāh olur

[8b]

**el-Ḥicābu'l-rābi'u el-'avārižu ve hiye'r-rızķa
ve'l-emru ve envā'u'l-ķazāyā ve'l-belāyā**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Rābi'an 'arż-ı 'avāriž pür-belā
Söyleyem anı dağı def'i n'ola

Dördür ol biri rızķ biri emr
Hem ķazāyā hem belā def'i nedir

Rızķa kāfidir tevekkelnā 'aleyh
Hem emirde ķavli fevvaznā ileyh

²⁰ Telmihte bulunulan hadis şöyledir: "Dünya sevgisi bütün hataların başıdır." Beyhakı, Ebü Bekir Ahmed b. el-Huseyn (1990), *Şuabu'l-Īmān* I-IX, Tahkik: Muhammed es-Sa'īd Besyonı Zağlül, Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-Īlmiyye.

²¹ Ṭāvūs b. Keysān, (ö. 106/725) Muhaddis ve fakih tâbiî. Kahraman, Abdullah (2011), Ṭāvūs b. Keysān, *DĪA*, (XL cilt), İstanbul: TDV Yayınları, s. 185-186.

Ḥaḳ Te'ālā'nuñ ķazāsına rızā
Hem belāya şabr iden bulur rızā

Ger hidāyet olsa Ḥaḳ'dan bir ķula
Dünyā anuñ olsa şaymaz bir pula

Bir kişi var idi kim māl-dār idi
'Ābid ü kāmil ü hem dīn-dār idi

Dā'imen vaḥdetde el bağlar idi
Ḥavf-ı Ḥaḳ'dan gözleri ağlar idi

Şol ķadar ķaşd eyledi şeytān aña
Bulmadı bir çäre hiç bir ān aña

Geldi bir gün karşusunda ağladı
Bir beşer şüretde mel'un iñledi

Didi aña od düşüp yandı eviñ
İki ođluñ cümle mālīfla eviñ

Didi var git māni' olma zevķime
Kim bahā olmaz bu zevķ u şevķime

Ben sabāḥdan 'azm idüp maķşūdıma
Cümlesin ışmarladım ma'būdıma

Bāđ u bāđçe tağ u şaḥrā kaluram
Her gün anuñ ḥizmetinde oluram

Od degildir yanduran anı şaķın
Var git andan kılma efgānı şaķın

[9a]

Oğlı rızķı mālī kim virdi baña
Ṭā'at u a'mālī kim virdi baña

'Āķıbet şeytānı bī-zār eyledi
Bir dağı gelmeklige 'ār eyledi

Başumuza gelse bir baş ağrısı
Çok baş ağrıdır o bir baş ağrısı

Vay yarın bizim o nāzik başımız
Fī'limüz olduğı gün yoldaşımız

Kimseye ŧanmadı Bū Bekr ol hümām
Yedi yıl kāmil dişi ağrup tamām

**El ḥicābu'l-ḥāmisu el-bevā'is ve hiye'l-
'ucbu ve'r-riyā'u fe-hüme's-seḥaṭāni'l-
'aẓimān**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hāmisen budur bevā'ış bī-gümān
İkidir ol daḥi andan el-emān

Biri 'ucb oldu anuñ biri riyā
Fi'l-i 'ābidde qomaz bunlar ziyā

'Ucb olunca maḥv ider tā'ātūñ
Hem riyā ibtāl ider ḥayrātūñ

Kim riyā şirk-i ḥafīdir kıl ḥazer
Daḥi 'ucbı anlayup eyle güzer

Bir zamān bir bī-riyā kıl var idi
Şahrālarda āh idüp aḡlar idi

Şiddet-i temmūz içinde ol kişi
Ḥizmetu'llāh dā'imen anuñ işi

Zühd u takvāsı cihādı çoḡudu
Ol diyār içinde mişli yoḡudu

Gölgesiz şahrāda kılurdu namāz
Niçe yıllar anda iderdi niyāz

Sevdiğüñden anı ol Perverdigār
Bir bulut gönderdi aña sāye-dār

[9b]

Yine anda var idi bir bed kişi
Yoḡ idi Allāh'a lāyık bir işi

Bir gün av için çıkup kıldı mürür
Ol mekān-ı 'ābide itdi 'ubūr

Düşdi ol şahrāya ol gün bu kişi
Ne şu ne gölge bulur gör teşvīşi

Şiddet-i temmūz aña kār eyledi
Hem şusuzlık anı bī-zār eyledi

Gördi ol dem anda bir merd-i münir
Bir bulut virmiş aña ni'me'n-naşir

Geldi yüz biñ 'izzet ile ol şakī
Bir selām virüp didi yā mutṭakī

Al beni de gölgeye rām olayım
Lutfūñ olsun bende ārām olayım

Bakma yüzüm karasına al beni
Niçe bir zemm eylesün ya il beni

Zü'l-celāl Allāh ki Rabbü'l-'ālemīn
'Afv u maḡfür ide Ḥayru'l-ḡafirīn

Didi var git gelme ey ehl-i hevā
Sen benim hem-sāyem olmaḡ ne revā

Sen daḥi var ben gibi merd olagör
Oturup güneşde hem-derd olagör

Aḡlayuraḡ gitdi andan ol şakī
Cürmin añup kalmadı hiç tākati

Gör kerīm Allāh ne luṭf itdi şu dem
'Aşīnūñ giryānu ḥoş geldi o dem

Ol bulut qopdı yerinden ol zamān
Ol şakīye oldu ol dem sāye-bān

Qaldı maḥrūm anda ol 'ucb eyleyen
Ol özünü görüben bed söyleyen

[10a]

Ol şakī didiğimiz gör neyledi
Şükr idüp Mevlā'ya inşāf eyledi

İy dirīḡā kim benim çün ol kişi
Qaldı maḥzūn āh u zār oldu işi

Dilerem yā Rab bulut varsun aña
İtdüğü olsun helāl benden aña

Biñ niyāz itdi bulut redd olmadı
Çünkü eski ıssı tevbe kılmadı

Umarım senden meded yā Rabbenā
El-meded yā Rabbenā yā Rabbenā

**El-ḥicābu's-sādisü el-ḳavādiḥu ve hiye
teclibu'l-kesele min ḡafleti'ş-şükri fihā**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sādisen bilgil ḳavādiḥ ne kıılır
'Ābide bundan kesellikler gelür

Qorqarım der zaḡmetim zā'il ola
Şükre belkim ḡafletim ḥā'il ola

N'oldı iblīs n'oldı Bel'am Bā'ürī²²
N'oldı Şeyḡ Bersisā'nuñ²³ gör āḫiri

²² Bel'am b. Bā'ürā: Tevrat'ta ve İslām kaynaklarında, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Mūsā ve kavmi aleyhine hile tertiplendiği için cezalandırıldığı rivayet edilen kişi. Bk. Harman, Ömer Faruk (1992), Bel'am b. Bā'ürā, *DİA*, (V cilt), İstanbul: TDV Yayınları, s. 389-290.

²³ Kıssa-yı Bersisā için bakınız. Güven, Ömer (2019), *Kitāb-ı Esrârü'l-'Ārifin*: Dil İncelemesi

Bu fikirden hiç kesellik gelmesün
Gün gün artur tã'atın eksilmesün

Râzı ol var Tañrı'nuñ taqdîrine
Kimseler ortak degil tedbîrine

Lâ-ubâlî bir hikâyet söyleyem
Umarım anuñla irşâd eyleyem

Bir zamân bir 'abd-ı hâliš var idi
Hâk kulum der mi deyu ağlar idi

'Uzlet idüp olmuş ol hayru'l-'ibâd
Görüben Mûsâ bin 'İmrân oldu şâd

Aña beñzer hiç bir 'âbid görmedi
Böyle bir hâlis mücâhid görmedi

[10b]

Didi varup ümmetimi göreyim
Hem niyâzın Tañrı'ya irgüreyim

Varuben virdi selâm aña Kelîm
Aldı pür-'izzet selâmın ol selîm

Yâ Kelîma'llâh didi ma'zûr ola
Çok keliciden baña mağdûr ola

'Uzlet itdim niçe yıllar söylemem
Kimse ile hiç kelici eylemem

İbn-i 'İmrân bu rumûzı añladı
Gitdi biñ tañsîn idüp çün añladı

Vardı Tûr'a söyleşüp biñ bir kelâm
Hem su'âl itdi aña Rabbü'l-enâm

Didi yâ Mûsâ gelürken gördiğün
Pür-ta'accüb şöhetine irdiğün

Var o kulumla ilet benden haber
Çekmesün zaħmet şöfü vardır hañar

Ben anı levh üzre yazdım âşikâr
Eşkiyâlar zümresinden ehl-i nâr

Rabbenâ ente'l-'alîm ente'l-halîm
Pür-ta'accüb ğaş[y] olup kaldı Kelîm

Geldi Mûsâ yine 'âbid katına
Gör ne buyurdı o zâhid katına

Didi var haqqıña bir fermân senüñ
Hiç bulunmaz derdiñe dermân senüñ

Seni yazmış Hâlıkü'l-'arşı'l-'azîm
Levh-i Maħfûz üzre aşhâbu'l-caħîm

Çekmesün zaħmet kulum didi Çalab
Fâ'ide virmez saña hiç bu ta'ab

İşidicek Hâk kulum didiğünü
Hürrem olup yire urdu yüzünü

[11a]

Mağsadım bu idi buldım yâ Kelîm
Kul dimiş mi Hâlıkü'l-'arşı'l-'azîm

Gitdi andan İbn-i 'İmrân âh ile
Acıyup zaħmetlere eyvâh ile

Döndi bir gün yine geldi kâtına
Şâtürâne sa'y ider tã'âtına

Tã'at içre göz açup olmuş dilîr
Girse tuymaz cismine peykân-ı tîr

Didi Mûsâ fâriğ ol olmaz müfid
Gör ne didi ol dem ol görñli sefid

Ben 'ibâdet itmezem kurtulmağa
Kul gerekdir kulluğında olmağa

Diler ise beni yaqsun nâr ile
Diler ise şen kıla gül-zâr ile

Her ne taqdîr eylemişdür râziyam
Kulluğında nefsime ben kâdiyam

Lî ma'a'llâh ola fikrim yâ Kelîm
Allâh Allâh ola zikrim yâ Kelîm

Yine Mûsâ Tûr'a vardı ol zamân
Şordı kulundan haber Rabbü'l-enâm

Didi Mûsâ didiğün taqdîr anuñ
Râziyam taqdîrine tedbîr anuñ

Pes didi Hallâk-ı 'âlem Zü'l-Celâl
Ey Kelîmim diñle imdi bî-kelel

Çünkü râzidür benim taqdîrime
Kimseler ortak degil tedbîrime

Şimdi anı dönderüp kıldım sa'îd
Var haber vir gitdi andan ol va'îd

Kemā ḳāla'llāhu te'ālā: ²⁴ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ

وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

[11b]

Bu maḳāma irişen bulur künüz
Müşkilüñ ḫal oldu feth oldu rumüz

Bu künüzi ḫıfz idem dirseñ ebed
Ola yedinci ḫicāb aña raşad

Tā'at ehli emne düşer bī-gümān
Gösterilür aña biñ yirden emān

İş degildir ol ki tā'at idesin
İş odur kim ala bile gidesin

Bir otuz otuz beşi bilse kişi
Hellilüdür hellilü dā'im işi

**El ḫicābu's-sābi'u ve ḫuve'l-ḫamdu ve'ş-
şükrü ve tefvīzu'l-umūri ila'l-lāhi te'ālā**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sābi'an ḫamd ile olduñ müstemir
Hāhünā ḳad kāne ḫayrun müsteḫir

ḫamd u minnetle bulursın sen şebāt
Bāğ-ı dilde bitürür ḫamdñ nebāt

Diyesin yā Rab bilürsin ḫālimi
Saña tefvīz eyledim aḫvālimi

İşde her kim irdi bunuñ fevḳine
İrdi tā'ātiñ o zevḳ u şevḳine

Zeyn olur göñli tecelliyāt ile
İnşirāḫi'ş-şadr olur lezzāt ile

Sa'y idüp ḫalvetlere gir hem-çü mür
Hem hidāyet iste fī külli'l-umūr

ḫırḳa-i tā'ati ber-düş idelüm
Sa'y idüp dā'im bu yolca gidelüm

Ġam degildir ger yolunda olasın
'Arif iseñ bundan irşād olasın

Gör nebiyyu'llāh Süleymān ḫazreti
Kimden öğretti aña ḫaḳ ḡayreti

[12a]

²⁴ Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır. Ra'd, 13/39.

Ḥaşmet ile gider iken bir gün ol
Geldi bir bālā tağa uğradı yol

Gördi ol tağ üzre bir ḳarıncacık
Ḳaddi küççük ḳāmeti var incecik

Taşları oymuş o ḳavm-i 'Ād gibi
Tağı delmek diler ol Ferḫād gibi

Dir Süleymān ne ola kāriñ 'aceb
Niçe yıllar böyle çekmişsin ta'ab

Ol ḳarıncı didi kim ey Serverā
Bu tağıñ ardında var bir dil-rübā

Ol benim ma'sūḳımı bulsam gerek
Anuñçün bu tağı delsem gerek

Dir Süleymān kıl ferāḡat yā nemil²⁵
Sen bu tağı delemeszin öyle bil

Yā Süleymān delemes miyim didi
Ya yolunda ölemez miyim didi

Aldı ḡayret dersini andan tamām
Hem bu ḳulıñ fevḳine olmaz kelām

Herkese a'māline göre cezā
Viriserdir ol Cenāb-ı Kibriyā

Anı istidlāl ider ḫablü'l-metīn
Ḥayşü ḳāla'llāhu Rabbü'l-'ālemīn²⁶

²⁷ قَمْنُ يَعْمَلُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

Mefā'ülün Mefā'ülün Fe'ülün

و قال الله فى الزلزال خيراً

و شراً منهما يوماً اراكا

²⁵ Nemil kelimesi burada vezin gereği nemil olarak yazılmıştır.

²⁶ Telmihte bulunan âyet şudur: Hep birlikte **Allah'ın ipine** sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız. Âl-i İmrân, 3/103.

²⁷ Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür. Zilzâl, 99/7-8.

وللاعمال ميزان فطوي
لمن يعمل من الاعمال خيرا²⁸

برادر هرچه کردی شد برایت
اکر نیک و کر بد شد ازنها

[12b]

جزای کس برای من نباشد
اکر نیک و کر بد کرد بخود را²⁹

Şekāvetler idüp yandırma cānı
Seni sen yine var cānıñda ara

Emānī bezm-i ṭā'āt it her anı
Vesile-cū odur dāru l-ḳarāra

**El faşlu's-şānī fī vefāti l-insāni ve ḥaşri
ehli's-sa'ādeti ve l-īmān**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Diñle imdi 'azmimüz aḥvālini
Ol beḳāya irtiḥālīñ ḥālını

Rūḥ-ı insānı yaratdı Girdigār
Şūr-ı İsrāfīl'de ḳıldı rūḥ ḳarār

Şoñra girdi rūḥı ḥūn iken beden
Bellü olmaz nite rūḡan fi l-leben

Çünkü va'de irişe iy 'āzimün
Oḳunur innā ileyhi rāci'un³⁰

'Azrā'ıl cünd-i melā'ikle gelür
Bu emānet cānuñı anlar alur

Rūḥa dirler şanma bulduñ merci'ı
Saña geldik eyyuh'e r-rūḥ irci'ı³¹

²⁸ "Allāhu Te'ālā Zilzāl Sūresi'nde şöyle buyurdu: O gün hayrı da şerri de göreceksin. Ameller için mizan (Mahşer günü herkesin dünyâda yaptığı iyilik ve kötülüklerin tartılıp değerlendirileceği mânevî terâzi) mevcuttur. Ne mutlu hayırlı ameller işleyene!"

²⁹ "Birader! Gerek iyi gerekse kötü ne yaptınsa bunların hepsi senin içindir. Kimsenin cezası/mükâfâtı benim için değildir. Gerek iyi ve gerekse kötü ne yaptıysa kendi içindir."

³⁰ İkitbas edilen âyet şudur: Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve **kuşkusuz O'na döneceğiz**" derler. Bakara, 2/156.

³¹ Telmih yapılan âyet şudur: Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine **dön**. Fecr 89/28.

Pes bu kez rūḥ tenden ayrılrsa gerek
Lîki bilmez kim ne kār olsa gerek

Sevgüli cān tende ḳılmış imtizāc
Cevher-i ḥikmet gibi bulmuş mizāc

Rūḥ-ı mü'min ise diñle n'ideler
Aña yüz biñ gūne ikrām ideler

Ṭırnağından şıḡayup katurdılar³²
Tā ki şadı üstüne irgürdiler

Gögsi üstünde biraz ārām ola
Çıḳmaḡa rāzı olup tā rām ola

[13a]

Ayrılık günleridür āh eyleye
Nağmeler urup bu sözi söyleye

**Hāzā terennümetü'r-rūḥi 'inde l-firāḳi ve
'inde l-vidā'i bi l-bedeni ve l-iftirāḳi**

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Baḳuñ āh ile feryād u enīne
Nice ḥasret gider cānı tenine

Ḳanı ol gezdüğim bağ ile bustān
Ṭoyamadım şu dünyānuñ demine

Ḳanı ya ol ḥırāmānān nice oldı
Ḳanı ya ḡarḳ olanlar yāsemīne

Ḳanı ya bunca ḥuddām u kenīzek
Deger mi şimdi bu çeşmiñ nemine

Ḳanı ya tāc u taḫt u baḫt u raḫtum
Cihānuñ zevḳınuñ soñu demi ne

O nāzik beslenen tenüm gidiser
İlan çıyan ini zīr-i zemīne

O sīmīn ten olısar ḳūt-ı ḥītān
Sünüḳler döne ḥāk içre remīne

Emānī ḳande gitdi Şāḥ-ı levlāk³³
Süleymānlar ḳapusunda kemīne

³² Katurmak: Sevinmek, öğünmek, gülmek. Bkz. Aydemir, Adem (2014), Divanü Lügati't-Türk'te "Ağlamak" ve "Gülmek", *International Journal of Language Academy, Volume 2/1, Spring 2014*, s. 254.

³³ "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım." kutsî hadisine telmih yapılmıştır. Hâkim, *Müstedrek*, II/671 (No. 4227).

**Ƙad verede enne'n-nebiyye yeƙūlu vā'izan
bi-eseri kefā bi'l-mevti vā'izan³⁴**

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

Her kimūn 'aqlı kemālin bulsa ger
Vā'iz u nāşih aña ölüm yeter³⁵

Rūh talā bir ıkmaĝa virmez rızā
Liki are olmaya geldi ƙazā

Cāna hoş gelmiş idi fānī cihān
Gösterildi nāgehān hūr-i cinān

Götürüldi perdesi gözden tamām
Hūr u maşşūrātı³⁶ gördi fi'l-hiyām

[13b]

Gördi ün dūnyāyı unuttı bu cān
ıkmaĝı minnet görür cāna revān

Şaĝ ayaĝından kıl eker gibi hemīn
ekdiler ıĝdı revān oldı emīn

ün sa'īd imiş bu cānı alalar
Tarfetü l-'ayn ire 'arşa geleler

Ol Cenāb-ı Kibriyā emreyleye
Cennet ire köşkerin görsün diye

Yine varsun cismine girsün diye
Münkereyne hem cevāb virsün diye

Tīz bu cānı seyr idüp katurdılar
Daĝı yunmadan beden irgürdiler

Ƙabre girdi bilesince cān tenüñ
Kande ise ten cānıñdır cān tenüñ

Defn olındı zīr-i hāke ün teni
Ric'at itdi yine buldı cān teni

Şol dem iinde iki me'mūr melek
Heybet ile geleler gemez dilek

Yerleri yarup hücūm ile gelür
Şanma top öyle rücūm ile gelür

Berĝ-i hātifler gibi gürleyeler
Āteş-i sūzān olup parlayalar

³⁴ "Nebī aleyhi's-selāmdan; vāiz olarak ölüm yeter hadisi rivayet edilmiştir." İbn Ebi'd-Dūnyā, *el-Yakīn*, s. 46.

³⁵ Beyhakī, *Şu'abü'l-İmān*, V/353.

³⁶ Telmihte bulunan āyet şöyledir: Otaĝlarına kapanmış hūriler var. Rahman, 55/72.

Heybet ile dir ne dīndir tapduĝıñ
Hem kitābıñ hālıķıñ kim tapduĝıñ

Şöyle hayretde iken cān ile ten
Geldi bir gökek kişi hūlķı hasen

Didi sen kimsin 'aceb iy bī-riyā
Didi gönderdi Cenāb-ı Kibriyā

Şālih a'māliñ benem hoş bil beni
Saña yoldaş gönderüpdür ol Ğanī

[14a]

Sen beni dūnyāda kıldıñ cān ile
Tā kıyāmet nūrıñam İmān ile

Ƙanı dūnyā dostlarıñ iy yār-ı ĝār
Var mı benden özge baĝ bir yādigār

Gör gelür mi kimseler imdādıña
Ya gelür miydi bu günler yādıña

Münkereyne virdiler şāfī cevāb
Hem aña āsān olur yarın hisāb

İy göñül bugün iün eyle yarak
Kim yakīndir şanma sen bugün irāk

'Ömrümüz gedi dirīĝā ber-hevā
Hubb-ı dūnyā ĝālib-i hubb-ı beĝā

Rütbe-i cennet 'amel ile olur
Her kişi a'māline göre bulur

Herkesiñ yiri bir olmaz al haber
Gör ne buyurmuşdur ol Ğayru'l-beşer

**"İnne'd-derecete fī'l-cenneti bi'l-ā'māli"
şadaĝa Ğayrū'l-Beşer³⁷**

Rūh yine ıĝar suhūletle girü
Baķışurlarken cesedle rü-be-rü

Haĝ Te'ālā emr ider pes alalar
Rūhı cennet bāĝesine şalalar

Beş kısımdır cümle rūhlar meskeni
Diñle bir bir söyleyem saña anı

Evvelā ervāh-ı her peyĝamberān
Mesken olmuş anlara 'Adn-ı cinān

³⁷ "Cennette dereceler ameller ile dir. İnsanların en hayırlısı doğru şöyledi."

Şāniyen ervāh-ı cümle mü'minān
Mesken olmuş anlara sâ'ir cinān

Kuş gibi gündüz cinān içre uçar
Yer içer gice işit kande göçer

[14b]

'Arş-ı a'zam üzre kandiller olur
Gice bunlar ol kanādilde kalur

Öyle kandiller ziyālu iy 'amū
Halk olunmuş misk u 'amberden kamu

'Adn'a varup hem ziyāret ideler
Müsteħaḳ olanlara emr ideler

Olmayanlar müsteħaḳ varmaz aña
Ba'zılarıñ rütbesi irmez aña

Sālişen etfāl-ı ervāh-ı beşer
Ya'nī mü'minden toğan bī-ħayr u şer

Cennet içre bir depe kim olısar
Serçe şekli cümle anda kalısar

Ol depe kim misk u 'amber bī-ħacer
Ortasında var yeşil nürdan şecer

Gündüzün çayr u çemende uçalar
Gice bunlar ol dırahta çıkalar

Yevm-i maḥşer bunlara yoḳdur hisāb
Cennet içre ol gün anlar māhitāb

Rābi'an ervāh-ı kāfirler n'ola
Cennet içre girmeyüp düzah tola

Ziftlü bezler ile ğazbānlar gelür
Ol necis ervāhı hem bunlar alur

Hāmisen etfāl-ı kāfirler n'ola
Cennet içre girmeyüp taşra kala

Tā kıyāmet uçalar āh olmaya
Anlar için bir qarār-gāh olmaya

Şāhib-i luṭf u kerem Perverdigār
Raḫmeti bol kılmadı ez-ehl-i nār

Soñra bunlar ehl-i cennet olalar
Tıfl-ı mü'minlere ħizmet kılalar

[15a]

Naḳl olunur ehl-i imān ber-necāt
Gör ne buyurmuş o Faḫr-i kā'ināt

el-Mü'minüne lā yemütüne bel yunḳalüne
min dāri'l-fenā'ı ile dāri'l-beḳā'ı³⁸

Yā İlähī ħıfz idüp imānımız
Nāra yaḳma luṭf idüp bu cānımız

Cürmimiz 'afv eyle yā Rabbe'l-i'bād
Hem bizi faẓlıñla yarın eyle şād

Fā'ide virmez o gün māl u benün³⁹
Lāki a'māliñ virür olmazsa dūn

Ana oğlundan oğullar anadan
Kaçalar yoḳdur meded hem atadan

Sen meded kıl yā İlähe'l-'ālemīn
Ĥürmetine Raḫmeten li'l-'ālemīn⁴⁰

Her biri nefsi deyüp aḡlar katı
Ol diyiser ümmetī vāh ümmetī

İşit imdi naḳl idem şūr ırıla
Ehl-i maḥşer arz-ı ḳudsa dirile⁴¹

Kemā ḳāle'llāhu tebāreke ve te'ālā: يَوْمَ يُنَادِ
الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ⁴²

Diñle mü'minler ne gökçek turalar
Yine rūḫ ile bu ten cem' olalar

Ehl-i cennet cümle fark olmuş gelür
Hem Muḫammed nūra ğarḳ olmuş gelür

Cümlenüñ öñünce şāh olmuş gelür
Ümmetine pādişāh olmuş gelür

Şaḡ yanında Bū-Bekir ile 'Ömer
Şolda 'Osmān u 'Alī mişlü'l-ḳamer

³⁸ "Müminler ölmezler; bilâkis fenâ yurdundan bekâ yurduna nakl olunurlar." Bursevî, *Râhu'l-Beyân*, 5/485.

³⁹ Telmihte bulunan âyetler şöyledir: İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında **malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün** beni mahcup etme!" Şuarâ, 26/87-89.

⁴⁰ Telmihte bulunulan âyet şöyledir: (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. Enbiyâ, 21/107.

⁴¹ Telmihte bulunan âyet şöyledir: Sûra üflenmiştir. Artık onlar kabirlerinden kalkıp rablerine doğru koşmaktadırlar. Yâsîn, 36/51. Ayrıca bakınız. Tâhâ, 20/102; Neml, 27/87; Zümer, 39/68; Kâf, 50/20; Hakka, 69/13; Müddessir, 74/8.

⁴² İktibas edilen ayetin tamamı şöyledir: **Seslenenin, yakın bir yerden seslendiği gün için** dinlemede ol. Kâf, 50/41.

Umarım ol gün o şāhlar şāhına
Bu kaşīdem ‘arz idem dergāhına

[15b]

**Hāzihī kaşīdetün şerīfetün ilā melāzi'l-
'uṣāti Muḥammedin 'aleyhi efdalu'ş-şalāt**

Mefā'īlūn Mefā'īlūn Fe'ūlūn

Eyā iy nūr-ı Yezdānī Muḥammed
Dü 'ālem māh-ı tābānı Muḥammed

Livāu'l-ḥamdiñ ārzūsın kılanlar
N'iderler köhne eyvānı Muḥammed

Ḥayāliñ olalı gönlümde zāhir
Unutdum dürr u mercānı Muḥammed

Ḥudā medḥ eyledi yokdur mu'ādil
Eyā memdūh-ı Rabbānī Muḥammed

Ḳamudan sevgüli Allāh katında
Ve yā mevdūd-ı Sübhānī Muḥammed

Nazar kıl rahmeten li'l-'ālemine
Ḳamunuñ derde dermānı Muḥammed

Ağaç taş söyleyüp ĩmān getürdi
Yeriñ gögüñ gülistānı Muḥammed

Neçe kāfir görüp ĩmāna geldi
Sen ol sultān-ı ğarrānı Muḥammed

Şükürler saña ümmet oldığıma
Eyā cān milkinüñ cānı Muḥammed

Şehin-şāh-ı dü 'ālem sırr-ı levlāk
Yürütüdi hükm u fermānı Muḥammed

Sözinde bir ḥilāfın görmediler
Cihānuñ ḥüb süḥan-dānı Muḥammed

Diseñ aḥlā kıl iy Mevlā kılurdu
Ḳamu deryā u 'ummānı Muḥammed

'Azīmu'l-ḥulḳ ile zıkr itdi Allāh⁴³
Mükemmel kıldı devrānı Muḥammed

Ziyā-baḥş ider a'māya ḥayāli
Ṭutar dillerde 'unvānı Muḥammed

[16a]

⁴³ Telmihte bulunulan āyet şöyledir: Sen elbette üstün bir ahlāka sahipsin. Kalem, 68/4.

Ṭariḳinde gidenler buldu devlet
Dü kevnüñ ulu sultānı Muḥammed

Anuñdur *kābe kavseyni ev ednā*⁴⁴
Zehī maḥbūb-ı Rabbānī Muḥammed

Kelīmu'llāh işitdi *len terānī*⁴⁵
Velī gördi o Mennān'ı Muḥammed

Aña ümmet olaydım didi 'İsā
Ḳamunuñ şāh-ı zī-şānı Muḥammed

Ḥudā gönderdi *a'taynāke kevser*⁴⁶
Virür bālā dıraḥşānı Muḥammed

Niçün maḥzūn olursın didi Mennān
Saña çün virmişem anı Muḥammed

İrişdik aña kim irmedi kimse
Ledünnī 'ilminüñ kānı Muḥammed

Senüñ nūrıñ benim nūrımdan oldı
Ḳamu 'ālem saña şānı Muḥammed

Zemīn u āsumān şarkān u ğarben
Senüñle oldı nūrānı Muḥammed

Münevver ravzaña yüzler sürenler
Görürler dilde lem'ānı Muḥammed

O gice sen toğunca rahmet indi
Sövündi nār-ı sūzānı Muḥammed

O gice ṭāḳ-ı Kisrā yire geçdi
Getürdi nūr-ı rūḥānı Muḥammed

Ebū Bekr u 'Ömer 'Osmān vezīriñ
Daḥi ol Tañrı aşlanı Muḥammed

Emānı vir şalāt ile selāmı
Vire destīñe dāmānı Muḥammed

⁴⁴ İktibas edilen āyet şöyledir: Öyle ki, **iki yay kadar hatta daha yakın** oldu. Necm, 53/9.

⁴⁵ İktibas edilen āyet şöyledir: Mūsā, tayin ettiğimiz vakitte (Tūr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "**Sen beni asla göremezsın.** Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mūsā da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim." A'râf, 7/143.

⁴⁶ İktibas edilen āyet şöyledir: "Şüphesiz **biz sana Kevser'i verdik.**" Kevser, 108/1.

Allahumme şalli ve sellim 'alā seyyidīnā
Muḥammedin ve 'alā āli Muḥammedin
zinete mā ehāṭa bihi ilmike⁴⁷

[16b]

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hem sağında Cebrā'îl u İsrāfîl
Şol yanında Mîkâ'îl u 'Azrâ'îl

Hâlid bin Zeyd öñünce sidre-veş⁴⁸
Sancağın almış 'alem güyâ güneş

Bu ālây ile girürler cennete
İreler şevk ile hem zü'l-minnete

Läle vü reyhân u sünbül her taraf
Zeyn olunmuş kalmamış hiç bir taraf

Devlet anuñ ol livāu'l-ḥamd ile
Ol duḥūl-ı evvelîn ile gire

Yer gök almaz ümmetin cem' eylemiş
Cism-i pâkin cümleye şem' eylemiş

Ol Muḥammed kim yüzi şems u kamer
Ol Muḥammed kim odur ḥayru'l-beşer

علم الرضوان علام الغيوب
غافر الذنب و ستار العيوب⁴⁹

Didi yâ Rıdvân ḥabîbimdir gelen
Karşu varup göresin kimdir gelen

Seyyidün fi'l-mürselînimdir gelen
Rahmetün li'l-'alemînimdir gelen

Al metâ'-ı cenneti ikbâl için
Ḥür u ḡilmân ile istikbâl için

İşidüp bu emri Rıdvân cân ile
Ḥâzır ola ḥür ile ḡilmân ile

Ol şabîler rûḥları tezyîn olur
Şüret-i insân ile ḥoş zeyn olur

⁴⁷ Ey Allâhum! Senin ilminin/kudretinin kuşattığı mahlûkatının sayısınca Efendimiz'e *-salla'llâhu aleyhi ve sellem-* ve onun âline salât ü selâm eyle.

⁴⁸ Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Küleyb el-Ensârî (ö. 49/669). Hicret sırasında Hz. Peygamber'i -*salla'llâhu aleyhi ve sellem-* Medine'de evine misafir eden ve Türkiye'de "Eyüp Sultan" unvanıyla anılan saḥâbî. Algül, Hüseyin (1194), Ebû Eyyûb el-Ensârî, *DİA*, (X cilt), İstanbul: TDV Yayınları, s. 123-125.

⁴⁹ Gaybî bilen ve ayıpları setreden Allâhu Te'âlâ Rıdvân'a bildirdi.

Diye Rıdvân cümleñüz şimdi geliñ
Anañuz hem atañuz geldi bilin

Dünyâdan gıtdikde siz gör n'oldılar
Siziñ için pâre pâre oldılar

[17a]

Ḥıfz iderlerdi sizi biñ cân ile
Daḥi beslerlerdi dürlü nân ile

Zahr u kucağdan gidüp meh-pâreler
Tîğ-ı firkat sîneleri yâreler

Gel varalum karşı istikbâl için
Anlara biz 'izzet u iclâl için

İdeler Rıdvân'a nice varalum
Armağansız ya nice yüz görelüm

Dünyâda anlar gelürdi çarşudan
Armağansız görmez idiñ çarşudan

İmdi Rıdvân bu cinân güllerine
İkişer bardağ virür ellerine

Ol şarâbdan tıdıra ismi tahûr
Bunca ḥizmet-kârlar ile bî-kusûr

كَلِمَاتُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: وَسَقِيهِمْ رُبُّهُمْ شَرَابًا
طَهُورًا⁵⁰

Karşu gidiler bular kavuşdılar
Şād u ḥurrem oldılar görüşdiler

Şöyle kim koyun kuzu feryād ider
Her biri adlu adınca yād ider

Ana ata hem oğul bilişeler
Şol koyun kuzu gibi mileşeler

Andan ol mā-i tahûri içeler
Pür-şafâ olup cinâna göçeler

Lîki ba'zılar ata vü anasın
Ağlayup bulmayalar cānânesin

Her biri gide cinâne pür-şafâ
Kala bunlar boynun egüp pür-cefâ

⁵⁰ İktibas edilen âyetin tamamı şöyledir: Oradakilerin üzerlerinde yeşil renkli, ince ve kalın ipek elbiseler vardır; gümüş bileziklerle süslenmişlerdir, **rableri onlara tertemiz bir içecek verir.** İnsan, 76/21.

Zâr u efgân eyleyüp ağlayalar
Hasret ile sîneler tağlayalar

[17b]

Hağ Te'âlâ Cebrâ'î'e buyurur
Ağlamasun deyu gör ne kayırur

Geldi destür ile Cebrâ'î o dem
Çok melâ'ikler ile ol zü'l-kerem

Cebrâ'î emr eyleyüp tîz turalar
Ana ata şüretine gireler

Cebrâ'î eydür bulardır anañuz
İşde geldi görñüz hem atañuz

Gel gidelüm cennet ü me'vâlara
Böyle diyince gözi şehlâlara

Diyeler kim koy bizi yâ Cebrâ'î
Ana ata böyle mi yâ Cebrâ'î

Ana ata böyle şefkatsiz midir
Kalbleri ya böyle rifkatsiz midir

Başladılar dañi feryâd itdiler
Hağ Te'âlâ'nuñ adın yâd itdiler

Ol kerîm Allâh diye iy kullarım
Ne dilersiz iy benim mağbüllarım

Bunlar ide Rabbenâ var sözimüz
Ger geçerse hazretiñe nâzımız

Cürmi olmayanı sen yağar mısın
Bizi böyle haşret ile çor mısın

Ol Ğanî Mevlâ buyurur bî-'itâb
Cürmi olmayanlara yoğdur 'azâb

İde bunlar ya bizüm ne cürmimiz
Hikmetiñe irmedi hiç 'ilmimiz

Hağ Te'âlâ ide budur hikmetim
Size vâsi' olısardır rağmetim

Anañuz hem atañuz gör n'itdiler
Dünyâda feryâd u mâtem itdiler

[18a]

Tevbe istiğfâr idüp gitmediler
Emrime râzı olup tutmadılar

İde bunlar Rabbenâ yâ Rabbenâ
Bize luğf işle bağışla Rabbenâ

'Azrâ'î geldi bize kıldı cefâ
Cân acısın gösterüp kıldı cefâ

Şimdi de böyle bu haşret n'idelüm
Ğayri kimiñ kapusuna gidelüm

Diye Allâh cümlesin bağışladım
Varıñuz cennetlere bağışladım⁵¹

Aldılar güneşde bulup her birin
Luğf olup irişdi Ferhâd'a Şirîn

Ey Emânî dile Hağğ'dan sen seni
Gör ne luğf ıssı Hudâ'dır ol Ğanî

**El faşlu's-şalisü fî haşri ehli's-şakâveti ve
idhâlihî ile'n-nâri**

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Diñle imdi şol gedâlar hâlini
Eşkıyâlar mübtelâlar hâlini

Bunlar oldur kim şefâ'at irmedi
Haşret-i Mevlâ meded irgürmedi

Gerçi bunlar mü'minem dirler idi
Hiç harâma bağmayup yerler idi

Tevbe tevfiğ olmamış gitmiş bular
Dünyâda dürlü günâh itmiş bular

Ğaldılar bunlar karanlık vâdide
Muştafâ'yı görmeyüp ol vâdide

Fermân oldu cümle tamu fevğine
Aldananlar bu cihânıñ zevğine

Elli biñ yıl bunları yağa güneş
Olısarlar kaynayan kağğan-veş⁵²

[18b]

Anda yanup der içine batarlar
Şofra sürüp tamulara atalar

Niçe yıllar şu deyu ağlayalar
Pür-harâret sîneler tağlayalar

Şu yirine zehr-i mâri şunalar

⁵¹ Telmihte bulunulan âyet şöyledir: Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir. Hac, 22/65.

⁵² Beyitte telmihte bulunulan âyet şöyledir: Melekler ve rûh O'na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar. Meâric, 70/4.

Su şanup içüp belâya gireler
Göre bunlar bir kızıl bulut gelür
Şanalar yağmur yağayup şu gelür
Hürrem olup serserî feryâd ider
Her biri ol şu bizi der şâd ider
Yağdı 'akreblar bulutdan kim iri
Şan semerlü ester olmuş her biri
Şöyle şiddetle şokarlar anları
Tağ gibi şişe o nâzik tenleri
Besleme kardaş harâm ile teni
Sa'y idüp şavm ile za'f eyle anı
Niçe yıllar zâr u efğân ideler
Dertleri artdıqça giryân ideler
Bir siyeh bulut daği kim gördiler
Karşudan kopup gelür şu şandılar
Yağdı ilanlar bulutdan ejderi
Şaŋki her birisi besrek⁵³ üstüri
Düşeler yüzleri üstine bular
Hayyeler kuyruğunu tâ ser tolar
Şöyle şokup zehrini dökse gerek
Ehl-i cennet âhi işitse gerek
Lîki şanurlar ki kâfirlerdurur
Şanmayalar şavt-ı mü'minlerdurur
Niçe yıl Hannân u Mennân çağırup
Yüzlerini her biri yere urup
[19a]
Bizi kurtar diyeler ğazbânlara
'Aksine fermân olur pes anlara
Süre süre ilteler cebbâneye
Uğradılar göresin daği neye
Tenleri tağlarca olur ol zamân
Şiddet için çağırşurlar el-emân
Ġâyet ile gicige uarayalar
Kaşınuben tenlerin toğrayalar
Tırnağı kızıl bakırdan anlarıñ
Darbına düşmiş kamu ğazbânlarıñ

El-emân idüp şovuk yir diyeler
Pes kamusun zemheriye koyalar
Anda şovuk şöyle kim kâr eyleye
Nârı güyâ anda gülzâr eyleye
Diyeler kim el-emân vâ-şiddetâ
Buz kesildi tenleri vâ-veyletâ
Anda vardır bir kızıl deryâ mişâl
Erimiş bakır meger deryâ mişâl
Zemheriden çıkarup imdâd ile
Ol nuhâsa atalar feryâd ile
'Arşa çıkar zâr u efğân ol zamân
İdeler Ġaffâr'a karşı el-emân
Nür-ı 'arzî vü semâ Cebbâr olan
Zü'l-'atâya Vâhidu'l-Kahhâr olan
Tîz yetiş der Cebrâ'îl'e tamuya
Cebrâ'îl daği yetişdi kamuya
Yalvaruben ideler yâ Cebrâ'îl
Var Muhammed Muştafâ'ya söylegil
Bizi Hağ'dan dileyüp kılsun necât
Rûh-ı pâkine ola yüz biñ şalât
[19b]
Cebrâ'îl şol dem yine 'arşa vara
Yüz urup Ġaffâr'a karşı yalvara
Vâhidu'l-Kahhâr olan ol Zü'l-Celâl
Ol Kerem ıssı Hudâ ol Zü'l-Cemâl
Var habîbim Muştafâ gelsün diye
Nâr içinden ümmetin alsun diye
Şöyle ta'cîl ile Cebrâ'îl Emîn
Muştafâ'nuñ kaşırına geldi hemîn
Gördi ol sultânı yüz biñ nâz ile
Dürlü dürlü sâz ile âvâz ile
İncüden hayme içinde nür ile
Dört taraf vildân u ğılmân hür ile
Haymenuñ dört biñ kapusu var işit
'Aşık iseñ görmek için hoş iş it
Dört biñi daği kızıl altun ile
Kudretu'llâh'dan kamu me'mün ile

⁵³ Besrek: Tüylü devenin erkeği.

Didi Cebrā'īl aña ta'cīl ile
Haq selām itdi saña tebcīl ile

Yā Muḥammed ne tūrursun tūr örü
Ümmetiñden bī-hisāb dūzah tolu

Ben yetişdim gördüm evvel diledim
Anlar için Haqq'a minnet eyledim

Muştafā'nuñdır şefā'at didi Haq
Muştafā'nuñdır bu minnet didi Haq

Fā'iz-i ekrem Muḥammed tiz tūrup
Gelüben sākında 'arşın yüz urup

Oquyup anda *fe-terdā* āyetin⁵⁴
Andan istircā getürdi gāyetin

Sen dimediñ mi ki yā Rab tā ki sen
Rāzı olunca vireyim saña ben

[20a]

Kemā k̄ale'llāhu tebāreke: *وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ*
*فَتَرْضَى*⁵⁵

Var ḥabībim al bağışladım didi
'Adlime lāyık iş işledim didi

Gele tamu üzre Faḥr-i kā'ināt
Sākin ola tamu buldılar necāt

Ala gele cümle ber-nehrü'l-hayāt
Yundılar bi'l-cümle buldılar necāt

Ferd u ferd viriliser yüce maḳām
Ġamdan āzād eyledi Rabbü'l-enām

Cebhelerinden daḫi gide yazı
Gitmeseydi 'ār iderlerdi yazı

'Ākıbet hem ehl-i a'rāfı Ḥudā
Uçmağa fermān ider ol Zü'l-'atā

Līki tıfl-ı kāfire bu kār ola
Tıfl-ı mü'minlere ḫizmet-kār ola

Yā aḫī hem bir rivāyet vardurur
Cennet içre bākī yirler vardurur

⁵⁴ Telmiḫ yapılan āyet şudur: Rabbin sana mutlaka lutuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın. Duhâ, 93/5.

⁵⁵ İktibas edilen āyet şöyledir: Rabbin sana mutlaka lutuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın. Duhâ, 93/5.

Arttı kaldı çok kaşırılar ḫüriler
Müsteḫaqqı kalmadı mevfürlar

Anda Allāh yaradır bī-ḫad beşer
Mālik olur bunlara bī-ḫayr u şer

Mālik olurlar 'ibādāt itmeden
Bir kitābın ismini yād itmeden

Ehl-i cennet cennete gire tamām
Ölüm olmaz anlara hiç ve's-selam

Müşrikīn nāra muḫalled bī-meded
Anlara daḫi ölüm olmaz ebed

Gel gönül İslām için ḫamd idegör
Beş vakit içinde *el-ḫamd*⁵⁶ idegör

[20b]

Dā'imen 'aciz ile feryād idelüm
Hem daḫi Ġaffār adın yād idelüm

Kādir u Kayyūm o gün imdād ide
Feyz-i luḫfından bizi pür-şād ide

El-meded iy Girdigārā el-meded
El-meded Perverdigārā el-meded

Dem-be-dem derviş Emānī el-emān
Çaḫırup luḫfın umar yā Müste'ān

**El faşlu'r-rābī'u fī zemmi'l-eḫibbāi ve'l-
eḫillāi ve fī medḫi na'li'l-Muştafā**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Gel vefāsız yāre yār olma gönül
Kıl ḫazer aḫyāra yār olma gönül

Dir iken yoldaşımız imān ola
Hem ḫabirde nūr ile Qur'an ola

Ḥalk-ı dünyā çıkarur başdan seni
Daḫi maḫrūm ide yoldaşdan seni

Şanma yārān-ı şafā hoş hāl ider
Niçe yıllık tā'atın ibtāl ider

**Ḳale Ebū Esved ed-Dü'elī raḫimehu'l-lāh
mā ḫaleḫa'l-lāhu ḫalkān ezarra mine'-
şadīkı's-sūi**⁵⁷

⁵⁶ Fatıha Suresi'ne telmiḫ yapılmıştır.

⁵⁷ Ebü'l-Esved ed-Dü'elī -Allāh'ın rahmeti üzerine olsun-; "Allāhu Te'ālā, kötü arkadaştan daha zararlı bir şey yaratmamıştır" dedi.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

يار بد بدتر بود از مار بد
حق ذات پاک الله الصمد⁵⁸

Kıl hâzer bir kerre düşmenden hemîn
Ger muhibden biñ ola olma emîn

İki âdem bir yere gelse gülür
Ger küfür söylerse imâmı gider

Var otur tenhâda ol fahr-i ferîd
Münferid olan bulur qadr-i mezîd

Ehli dünyâdan hâzer eyle hâzer
Nef' u sūdından dahi eyle güzer

[21a]

Bu cihân günden güne olmağda dūn
Didi Aḥmed küllü 'āmin terzelūn⁵⁹

*el-Aḥillā*⁶⁰ âyetinde kıl qarâr
Zâhir olur kim bu sır yevme'l-firâr

Bir cevâhir söz yazam gör âşikâr
Salṭanat tâci yanında bi-şikâr

قيل الانفراد من شيم الامجاد⁶¹

Münferidlerdir Ḥaqq'ın ḥaş kulları
Dâ'imen tevḥîd iden maḳbūlları

Qadriñi bil gâfil olma yâ aḥî
Bir naşîhat ideyim ol âgehi

Key ulu kıldur Muḥammed ümmeti
Key katı maḳbūl Muḥammed ümmeti

Sâbıķinde sa'y idenler irmedi
Ḥaḳ bu luṭfa anları irgürmedi

Niçe peygamber temennî iyledi
Key Muḥammed ümmeti olsam didi

Sâbıķınuñ diñle bunda ḥâlini
Gör Cerîḥü'l-'âbidiñ aḥvâlini

Devr-i 'İsâ'da işit ḳavl-i şarîḥ
Bir yetîm var idi kim ismi Cerîḥ

Var idi bir ihtiyâre anesi
Gözi önünde döner pervânesi

Yedi yaş içinde tıfl iken Cerîḥ
Anesi olmuşdı gâyet müsterîḥ

Ṭağa varup oğlı odın getürür
Gâh furūḥt idüp ev işin bitürür

Yine birgün ṭağa varup işidir
Bir ḥüb âvâz bilmedi ne kişidir

[21b]

Niçe yıllar bağrımı ḥün eyledim
Kendimi bu ṭağda maḥzūn eyledim

Cürmimi 'afv eyle yâ Allâh meded
Rabbenâ yâ Rabbi Rūḥu'llâh meded

Geldi oğlan pür-teḥayyür söyledi
Anesine ol sözi naḳl eyledi

Anesi eydir eyâ oğlum Cerîḥ
Bilürem kimdendir ol ḳavli şarîḥ

Ol niyâzıdır ḳamu ruhbânların
Rüz u şeb ṭağda ṭurağı anların

Anlar olmuş Ṭaḥrî'nuñ dīvânesi
Gice gündüz nürnuñ pervânesi

Döndi bir âh eyledi anda Cerîḥ
İy benim anem otur sen müsterîḥ

'Ahdim olsun ben de anlardan olam
Ḥâlıkıma anda ḥizmetler kılam

Anesi feryâd ider iy tâze-rū
Sen ṭıfilsın vaḳti vardır gel berü

Didi oğlan kıl şabır olma 'adüv
Sen beni ḳoy ḥâlime sağma sağı

Gönlüme düşdi benim 'aşḳ-ı Celîl
Çâresi ol ṭağda olmağdır zelîl

Ḥaḳ Benî İsrâ'îl'in etfâlini
Yarlığamışdır bilürsin ḥâlini

⁵⁸ Kötü arkadaş yılandan beterdir. Allahu Taâlâ hiçbir şeye muhtaç değildir.

⁵⁹ "Her yeni gün öncekinden daha kötü olacak." Benzer lafızlarla; Buharî, Fiten, 6.

⁶⁰ Telmihde bulunulan âyet şudur: Allah'a itaatsizlikten sakınanlar dışında, dostlar bile o gün birbirinin düşmanıdır. Zuhruf, 43/67.

⁶¹ "İnfirâd/yalnızlık, en şerefliğin tabiatıdır, dediler."

Anesine el-vida' kıldı Cerîh
Çıkdı bir yüce tağa oldu ferîh

Gitti oğlan ane kaldı zâr ile
Kimse yok söyleşür dîvâr ile

Hem o tağda bir 'azîz pîr var idi
Niçe yıllar âh idüp ağlar idi

[22a]

Bu Cerîh aña varup kıldı niyâz
Mest idüpdür beni 'aşk-ı Çâre-sâz

Pes bu dem aldı inâbet dersini
Andan öğrendi 'ibâdet dersini

Geçdi bir yıl şöyle tâ'at eyledi
Zevk u şevk ile 'ibâdet eyledi

Her kaçan kim 'aşk ile kılsa nidâ
Karşu tağlardan gelür yüz biñ şadâ

Cümle ruhbân buña hayrân oldılar
Râh-ı 'aşkda cümle nokşân kaldılar

Hem Cerîhu'l-'âbid ile buldı nâm
Yeryüzinde söylenür oldu tamâm

Geldi ol 'İse'bnî Meryem rûh-ı Hâk
Ol Cerîh'e uğrayup viridi sebak

Bäreka'llâh altı yıldır yâ Cerîh
Yedi yaşında gelüp bulduñ ferîh

Yer gök ehli seni taḥsîn itdiler
Birbirine cümle tebyîn itdiler

Ne murâdıñ var ise söyle baña
Ben niyâz idem Ḥudâ virsün saña

Didi var bir dilegüm olur mı ol
Vire mi anı baña ol luḫfı bol

Dilerim bu tağda ben bir şavma'a
Cân u dil ile 'ibâdet kılmağa

Dest açup 'İsâ o dem kıldı niyâz
Cebrâ'îl'e emr ider pes Çâre-sâz

Biñ yıl evvel ben yaratdım şavma'a
Ol Cerîh için 'ibâdet kılmağa

Dünye ḫalkı gelse kıpmaz zerresi
Biçdi anı kudretimüñ erresi

[22b]

Geldi destür ile Cebrâ'îl Emîn
İki şakḫ oldu o dem şakḫ-ı zemîn

Çıkdı yeryüzine bir zîbâ yapu
Zâhir oldu anda bir yâḫût kapu

Ḥüsninüñ vaşfı beyân olmaz anuñ
Kudretinden ḫalk olunmuş Tañrı'nuñ

Hem içinde var şarâb u mâ'ide
Âb u nân ile dükkenmez fâ'ide

Didi Rûhu'llâh'a ol dem Cebrâ'îl
İy du'âsı maḫbûl iy ḫavli nebîl

Ḥâḫ selâm itdi du'ân oldu ḫabûl
Di Cerîh'e eylesün bunda duḫûl

Biñ yıl evvel ḫalk idüpdür ol Ğanî
Yüz boyunca tûlî var otuz eni

Hem selâm itdi Cerîh'e Zü'l-Celâl
Zerrece ḫalması gönlünde melâl

Ḥamd idüp Allâh'a ol demde Cerîh
Gördi luḫfı oldu ḡâyet müsterîh

Cümle ruhbânlar Ğanî ben bir yetîm
Gör ne luḫf itmişdir Allâhu'l-kerîm

Ol Cerîh ḫable'd-duḫûl 'ahd eyledi
'Aşk-ı Mevlâ gör Cerîh'i n'eyledi

'Ahdim olsun kim bu günden şofıra ben
Tañrıdan ḡayrıya olmasun suḫan

Tanıḫ oldu aña Rûhu'llâh o dem
Hem vedâ' idüp daḫi gitdi o dem

Hem Cerîh Allâh deyüp itdi duḫûl
Şavma'anuñ fevḫine buldı vuḫûl

Kudret ile ḡâ'ib oldu ḫapusu
Ğâ'ib oldu daḫi dünyâ ḫapusu

[23a]

Geçdi on yıl ol Cerîh'in anesi
ḫande gitdi bilmedi cânânesi

Ḥâḫ Te'âlâ ḫıfz idüp bildirmedi
Çok ecirler viriser güldürmedi

Evine girmez arardı rûz u şeb
Yimeḫ içmek aña olmuşdı ta'ab

Bir ulu yolca giderken nāgehān
Gördi Rūhu 'llāh'ı itdi el-emān

Oğlumı gördiñ mi yā 'Īsā didi
Hem beni bildiñ mi yā 'Īsā didi

On yıl oldı yā Nebī oğlum Cerīh
Gitdi gelmez bir gün olmadım ferīh

Didi 'Īsā sağdır ol gördüm anı
Hem daħi maqşūda irgürdim anı

Luṭf olup Ḥakdan aña olmuş ferīd
'Uzlet idüp olmuş ol ḥayrul-'abīd

Beyt-i Maqdes'de fulān tağ üzre ol
Aña zībā ev virüpdür luṭfı bol

İşidince sağluğın ḥātūn hemān
Gözlerinden kanlı yaş oldı revān

Düşdi yüzi üstüne bī-hūş olup
Gitdi 'aqlı anda pür-medhūş olup

Gitdi 'Īsā gördi yokdur çāresi
Bağrı ḥūn olmuş oñulmaz yāresi

Hasretiyle yana dertlü aneler
Görince pervāne dertlü aneler

'Aqlı geldi başına pes tırdı ol
Çün ḥaber aldı o tağı buldı yol

Çıkdı tağa bir kaşır gördi ki nūr
Şa'sa'a virmiş tağa bedru'l-budūr

[23b]

Geçdi karşusunda bir āh eyledi
İy Cerīh'im kandesin vāh eyledi

Pencereden gözine gitdi Cerīh
'Ahdı var Mevlā ile n'itdi Cerīh

Yüz çevirdi şabr idüp söylemedi
Vālidem ḥāliñ nicedir dimedi

Yine bir kez bakdı gördi anesi
Şaçların yolup yanar pervānesi

Bir ġarīb aḥvāle düşdi ol Cerīh
Bir bilinmez ḥāle düşdi ol Cerīh

Didi söylersem bu kez 'ahdim şınar
Ḥışm ider Mevlā ebed cismim yanar

Anem için ne görürsem göreyim
Tā ölünce 'ahdim üzre tırayım

Tañrıdır gönlümde her bir laḥzada
Anemi görsem gider bir laḥzada

Bakdı gördi anesi gelmez şadā
Ellerin kaldırdı itdi bed-du'ā

Başın açup didi yā Rab dilerim
Cān u dilden saña minnet eylerim

Ḥalk içinde anı tecrīs idesin
Ane ḥaqqın aña tedrīs idesin

Böyle deyüp getdi āh u zār ile
Ḥānesine gitdi biñ efkār ile

Gün gün artmakta Cerīh'in yāresi
Derde düşmiş Tañrı'nuñ bī-çāresi

Tañrı'nuñ 'aşıkları giryān olur
Derd-i 'aşkından cigerler kan olur

Ġam yemez dünyāda ḥiç 'āşī olan
Baḥr-ı 'ısyān içre ġavvāşı olan

[24a]

Gör każā ile Cerīh'in ḥālini
Nice olısar diyem aḥvālini

Bir bölük aḡnām ile bir cāriye
Günde bir gün geldi bu ol areye

Şavma'a sāyesine geldi şarīh
Uyudu pes anı görmedi Cerīh

Geldi bir rā'ī zinā itdi hemān
Cāriye ḥiç tuymadı oldı revān

Uykusın aldı vü gördi ḥālini
Ağlayurak gitdi gör aḥvālini

Geldi bir bol yeñli bir ruhbān aña
Böyle göründi meger şeytān aña

Didi kimdir söyleyem anı şaḥīh
Şavma'adan çıkuben itdi Cerīh

Bir kaç ay ḥiç tanmadı bu cāriye
Ġıll u ġışdan kalbi anuñ 'āriye

Müddet irdi karnı debrendi anuñ
Oldı pür-heybet gözi mevlāsınuñ

Didi yā mel'üne bildim lā-muḥāl
Oda yaqam seni şimdi bī-mecāl

And içüp didi ki bilmem ne kişi
Ol Cerīḥü'l-'ābid itmiş bu işi

Vardı mevlāsı o şehriñ şāhına
'Arz-ı hāl itdi Cerīḥ'i şāhına

Şāhı fermān eyledi tutuñ anı
Tīz bugün oda yandurup yaqıñ anı

Gitdiler bir dürli çāre olmadı
Kendi gitdi daḥi çāre bulmadı

Didi şāh fāriğ oluñ olmaz 'ilāc
Kimseler ol ma'bede bulmaz 'ilāc

[24b]

Geldi ol bol yeñli ruhbān ol zamān
Didi şāha pādişāhım el-emān

Ol Cerīḥ'i ben tanıklık kıuram
Dā'imā fışk işler ol ben bilürem

Şandıñız kim savma'a rahmānīdir
Ol ki şeytāna uyar şeytānīdir

Diyesiz tākında anuñ yā Cerīḥ
Tapduḡıñı ger sever iseñ şāḥiḥ

Gel aşığa deyüben tut yaqasıñ
Der-'aḳab boynuña zencīr taqasın

'Āḳıbet bu fenn ile getürdiler
Boynuña timur urup götürdiler

Dir Cerīḥ yā Rab şımazdım 'ahdimi
Adıña and virdiler gör ḥalimi

Cümle ruhbānlar o tağdan geldiler
Taşlar ile sīnelerin deldiler

İftirādır bu Cerīḥ'e didiler
Derdine düşüp bular ḡam yidiler

Kerbelā günleri oldu ol zamān
Yalvarup şāha didiler el-emān

Pādişāhım bizi yaq yaqma anı
Didi olmaz yaqarım şimdi anı

Cāriye gelsün baqalum o mıdır
Ol işi işleyen aña bu mıdır

Der-'aḳab gönderdiler mevlāsını
Yine iblīs aldı ya mevlāsını

Ḥāşılı iblīs gelüp evvel aña
Didi vardıḳda şaḳm ḳalma taña

Ben tırayım şol yanında baqasın
Benden aña kavrayup el yaqasın

[25a]

Gitdi iblīs ara yirden n'idelüm
Geldi mevlāsı didi ḳalk gidelüm

Varduḡı dem didiler bul ḥaşmuñı
Yaqasın al āteşe şal ḥaşmuñı

Cāriye gördi ki bol yeñli tıurur
Şag yanında biri maḥzūn oturur

Ḳavradı aldı yaqasın budur ol
Beni rüsvāy eyleyen ol fışkı bol

Fāşık imiş bildiler ya'nī Cerīḥ
Didiler oldu bugün fışkı şariḥ

Bu Cerīḥ bilür bu işiñ aşlını
Anesinüñ bed-du'ası faşlını

Pādişāh emr eyleyüp od yaqdılar
Ol Cerīḥ'e fāşık ismin taqdılar

Pes Cerīḥ luḡ eyleyüp baqıñ didi
Vālidem gelsün o dem yaqıñ didi

Anesini der-'aḳab getürdiler
Ol Cerīḥ'in ḥalini bildirdiler

Ninesi aña ḥelāl itdi o dem
Ḥaḳ Te'ālā daḥi n'itdi gör şu dem

Gördiler heybetle Rūḥu'llāh gelür
Ol Cerīḥ'e sırr-ı luḡfu'llāh gelür

Didi 'İsā şabr idiñ bir göreyim
Şübheñiz ḥal eyleyüp bildüreyim

Uyduñuz iblīse pāk ḳuldur Cerīḥ
Ḥaḳ ḳatında ḳatı maḳbūldur Cerīḥ

Hem didi cāriyye nice bildügin
Pes o mel'ūnuñ aña bildirdügin

Vaḥyi geldi iki yüksek kürsiye
Cāriyeye çıḳa ḳarşu ḳarşuya

[25b]

Yüce şavt ile Cerîh şora cevâb
Baṭn içinden işidiñ kavlı-i şavâb

İki bālâ kürsi kurdılar hemân
Karşu karşu çıktılar bunlar ol ân

Ol Cerîh bir şavt ile kıldı kelâm
Didi benden mi olursun yâ ğulâm

Didi senden olmadım ben yâ Cerîh
Bir fülânuñ rā'îsi atam şahîh

Arayuben rā'îyi tiz buldılar
Kendi ikrâr itdi oda şaldılar

Pes bu kez cümle Cerîh'e üşdiler
Elin ayağın öpüp tutuşdılar

Geldi dîne niçe kâfir ol zamân
Didiler 'Îsâ nebîdir bî-gümân

Bilesince şavma'aya vardılar
Kapı zâhir oldu girdi gördiler

Kırk yıl olunca ziyâret kıldılar
Geçdi kırk yıl ğâ'ib olmuş bildiler

Didi 'Îsâ pür-ta'accüb iy Hudâ
Hiç Cerîh gibi kuluñ var mı ola

Lâ-cerem kurbiñda bir hablu'l-verîd
Halk olur mı böyle bir hayrul-'abîd

Bir nidâ gönderdi hâtifden Hudâ
Ol qarındaşañ Muhammed Muştafâ

Hayr-ı ümmetdir anuñ ümmetleri
Ger kalîl olsa dañi minnetleri

Anlar iledir cihânıñ ğâyeti
Anlar için gönderüz bu âyeti

Ķâlâ'İllâhu tebâreke ve te'âlâ: ⁶² كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ
el-âye. أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

⁶² İktibas edilen âyetin tamamı şöyledir: **Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.** İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır. Âl-i İmrân, 3/110.

[26a]

Bir Muhammed ümmeti kim dilese
Ol Cerîh gibi teferrüd eylese

Bir dakîka içre illa 'İllâh dise
Hem Muhammed'dir Resûlu 'İllâh dise

Ol Cerîh'in biñ yılına irişür
Cennet içinde Cerîh'e görüşür

Hem Cerîh'in otura üst yânına
Çok Cerîhler iremez meydânına

Ol dem 'Îsâ didi ne hûb kul ola
Keşki aña ümmet olsaydım n'ola

Bil Muhammed Muştafâ Ahmed'dir ol
On sekiz biñ 'âleme rahmetdir ol

Kemâ kâlâ'İllâhu tebâreke ve te'âlâ: ⁶³ وَمَا
أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

İy Muhammed ümmeti hoş bilüñüz
Şekl-i na'lini ziyâret kıluñuz

Ol Habîbu 'İllâh Muhammed Muştafâ
Na'l-i pâkini gören bulur şafâ

Yedi şeklin gördüm anuñ âşikâr
Bunda bir şeklini kılam yâdigâr

Var anuñ âşarı çok zâ'irlere
Ber-güzâr itdim anı fâhirlere

Kıl nazar na'l-i Resûl'e şubh u şâm
Sâğar-ı 'aşk ola qarşıñda tamâm

Her kişi kim bunda cür'a nüş ide
'Aşka tuş olup özin medhüş ide

Nâzirânuñ arta kâdr u rif'ati
Ol Muhammed na'l-i pâki hürmeti

Bu Emâni gördi tıldı şevk ile
Sen de aç bu kâğdı gör zevk ile

[26b]

'Urûc itdi bunuñla âsumâna
Vuşul oldu ma'an bu lâ-mekâna⁶⁴

⁶³ Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. Enbiyâ, 21/107.

⁶⁴ Bu varakta Na'el-i şerif resmi çizilmiştir.

[27a]

**Hāzā na'tü şāhibi'n-na'li vecedtühü fî kitābi
Zehri'l-Ḥadāyik**

نبى كساه الله من نور قدسه
فمنه سرا نور على كل زاھري

فما الشمس الا مسحہ من جبينه
وما البدر الا من سنا الوجه باھري

تبارك من اعطاه ماليس يعطه
الى غيره من اولين و اخري

فما شئت قل فى بعض بعض صفاته
فلم يبلغ المعشار ملاً الدفاتري

نبى الهدى غيث الندى مجلى الصدا
موقى الردا مفتى العدا بالبواتري

منير الرجا بدر الدجا كامل الحجى
امام لحي كم قد فجي كل فاجري

مزين الجلا قطب العلا حسن الملا
مزيل البلا محى الكلا بالمواطري

مليح الحما عذب اللما سيد سما
غمام هما روض نما بالمفاخري

عزال النقا كنز التقا صارم اللقا
مزيل الشقا كم قد سقى فى الهواجري

سعت نجوة العشاق من كل وجهة
رجالاً و ركبانا على كل ضامري

هو المصطفى المحمود فى الارض والسما
ودان له بدو الانام المناظرى

عليه سلام الله ماهيت الصبا
فناح بها زهر الغصون التواظرى

وال واصحاب اقاموا شريعة
باصقل سيف اشهر الدين ظاهري

شيع مطاع نبى كريم
قسيم جسيم بسيم وسيم⁶⁵

[27b]⁶⁶

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ümmet olan ƙadrini bilmek gerek
Her ne buyurmuş anı ƙılmaƙ gerek

Ƙadrini bilen yeri a'lādadır
Bilmeyenler esfel-i ğayyādadır

Ḥubb-ı dünyādān ferāğat ideğör
'Ömrün olduğça 'ibādet ideğör

Ehl-i dünyā ber-şekāvet bī-gümān
'Uzlet iden buldı rāḫat cāvidān

Ehl-i ḫalvetdir şafānuñ nā'ili
Gör ne pend itmiş bu ƙavliñ ƙā'ili

راحتى يا اخوتى فى خلوتى
وبلائى كله من عشرتى

⁶⁵ Allah'ın kuds nuruyla bezediği bir nebi! Kendisine bir sır bahşetmiş ve onu nur sahibi herkesten daha münevver kılmıştır. Güneş, onun alınıdaki parıltıdan ibarettir. Ay ise gül yüzünden bir ışıktan ibarettir. Evvel ve ahir kimseye vermediğini, O'na veren ne yücedir. Sen dilediğin kadar onun sıfatlarından sayadur, anlattıklarının küçücük bir parçası ciltlere sığmaz. Hüda'nın nebisi, cömertliğin gavsı, kalplerdeki pası gideren, ridanın koruyucusu, düşmanlığın kökten kurutucusu! Recânın müniri, karanlığın bedri, kâmil hüccet, sığınanların imamı, facirlere korku salan! Celanın süsleyicisi, ulviyetin kutbu, insanların en güzeli, belayı gideren, yağmurlar misali kötülüğü yok eden! Hamânın latifi, tatlı dilli, yüceliğin efendisi, hüma bulutu, mefharlarla büyüyen bir bahçe! Temizlik bulutu, takva hazinesi, keskin bakışlı, şakileri ortadan kaldıran, muhacirlere su dağıtan ve besleyen! Aşıklar her yönden hızlıca, yaya ve binek üstünde ona doğru geldiler. O Mustafa'dır; yerde ve gökte övülmüş, tüm yaratılmışlar ona doğru yaklaşmıştır. Ona Allah'ın selamı olsun, saba rüzgârı yayıldıkça. Dallardaki benzersiz çiçeklerin kokusu onunla yayılmıştır. Yine salat u selam en keskin kılıçları ve en güçlü dine olan yardımlarıyla şeriati ikame eden aline ve ashabına olsun. Onlar itaat edilen kerem sahibi nebinin tabileri, adaletli, cesim, besim ve yücedirler.

⁶⁶ Derkanarda şu âyet kaydedilmiştir: Sonra bunların ardından artık namazı kılmayan ve nefsanî arzulara uyan bir nesil geldi. Bunlar elbette azgınlıklarının cezasını bulacaklardır. Meryem, 19/59.

كلما عاشرت قوما مدة
أظهروا عيبي وابدو ذلتي

لم اجد منهم صديقا منصفنا
يحفظ العيش و يرعى صحبتي

ما رايت العز فيما بينهم
بل رايت عزتي في عزلتى⁶⁷

Ey Emānī ḥabbeze ʿl-bezlü ʿl-beyān
Maʿden-i esrārīñi kıldıñ ʿiyān

**El-faşlü ʿl-ḥāmisü fī liḳāi ʿr-Raḥmāni aḳşā
lezzeti ʿl-cinān**

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

İşit imdi sen bu rāzı cān ile
Ol beḳāya göçegör imān ile

Cennet ehli çün girürler cennete
Ğarḳ olurlar anda dürlü niʿmete

Dürlü dürlü lezzet içre ḫalsar
Nitekim balıḳ şuya Ğarḳ olısar

Niçe yüz biñ kerre yüz yıl tāʿatiñ
Ecri degmez anda hiç bir sāʿatiñ

[28a]

Tāʿatim dāʿim benim bu el-emān
Luḫfıña maḫzar düşür yā Müsteʿān

Tāʿati buldı günāhdan ʿār iden
Her seḫerler ḳalkup istiġfār iden

Didi Aḫmed bizlere istaġfirü
Nāzil oldu çünki ḳultüʿstagfirü

Kemā ḳāla ʿllāhu teʿālā: ⁶⁸ فَتُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ
كَانَ غَفَّارًا

⁶⁷ Kardeşlerim! Benim rahatım halvetimdedir, başıma gelen tüm belalar ise insanlara karışmakta. Herhangi bir toplulukla bir dönem vakit geçirsem, ayıplarımı ortaya çıkardılar ve zilletimi gösterdiler. Onlardan insaf sahibi bir dost bulamadım, hayatımı koruyan ve arkadaşlığımı gözeten. Onlarda izzet denen şeyi görmedim; aksine izzetimi uzletimde buldum.

⁶⁸ Dedim ki: "Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin; O, çok bağışlayıcıdır. Nuh, 71/10.

Bir zaman bir usta derzi var idi
Müslimān idi vü hem dīn-dār idi

Ḳondı bir ḫüb ḳuş anuñ ḳarşusına
Şandı nūr indi anuñ çarşusına

ʿĀşık olup ḫurdı ḫutmaḳ ḳaşdına
Ḳuş uçup ḳondı menāre üstüne

Göz göre oldu Ḥaḳḳ ʿiñ dīvānesi
Ḳırḳ yıl oldu ol ḳuşuñ pervānesi

Şu perīsi idi çıḳmış sāḫile
Gitdi ḳaldı derzī āh u vāh ile

Ol menāre üzre ol derzī ḳişi
Günde ḳırḳ kerre çıḳardı gör işi

Ger görünseydi ferişteh bir ḳula
ʿĀlemi almazdı ol ḳul bir pūla

İde fermān ile Rıdvān anlara
Ol gül-i terden müleyyen tenlere

Luḫf ile dir ḳaldı mı daḫi dilek
Bunlar eydür ḳalmadı hiç yā melek

Zevḳimüz hiç zāʿil olmaz bā-vefā
Ya gelür mi ḫāḫra āḫar şafā

Açdı yetmiş biñ ḫicābı Zü ʿl-Celāl
Zāḫir oldu cümleye ol Zü ʿl-Cemāl

[28b]

Ehl-i cennet cümle sekrān oldılar
Niçe yüz biñ yıl şafāda ḳaldılar

Toymaġa her lezzete ḫadd u zevāl
Vardurur illā liḳāʿ-i Zü ʿl-Celāl

Niçeler dünyāda ʿāşık oldılar
Tā ölünce zār u giryān ḳaldılar

Şehvet-i dünyā cehennem nārıdır
Zaḫmet-i dünyā cinān gül-zārıdır

**Kemā ḳāle ʿaleyhi ʿs-selām: Elā ve inne ʿl-
cennete ḫuznün bi-rabvetin elā ve inne ʿn-
nāre sehlün bi ʿş-sehve**⁶⁹

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

⁶⁹ Resûlullâh aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan rivayet edildiği üzere "Cennet insanı zorlayacak tümseklerle, cehennem ise şehvî kolaylıklarla çevrilmiştir/kuşatılmıştır."

Bir hikâyet söyleyem kim yahşırak
 ‘Aşık olanlar alur bundan sebak

‘Aşr-ı Mūsā var idi çok kāmīlīn
 Bir ‘azīz var idi şeyhu’l-‘ābidīn

Bel’am-ı Bā’ūr’a olmuşdı mürīd
 Yoğ idi hīç öyle bir merd-i ferīd

Olmış ol ‘uzlet ile maḥbūb-ı Hāk
 Ol virürdi ‘aşk-ı Mevlā’dan sebak

Geldi bir dervīş henūz taze yigit
 Vire şeyhu’l-‘ābidīn aña ögüt

Dersimi vir iy veliyyu’llāh benim
 Cān u dilden sevdüğim Allāh benim

Didi hīç gülme şakın dünyāda sen
 Çün seversin Hākḳ’ı iy hulḳı ḥasen

Ḥubb-ı Mevlā’ya naşīhat bu kelām
 Var belālar ölçeği ol yā gulām

Hīç şikāyet itme derdiñ yā aḥī
 Cümleñüñ alçağı olursañ daḥi

Dir cemāl için belālar ölçeği
 Olayım her mübtelālar alçağı

[29a]

Diledi bu niyyete andan du’ā
 Pes du’ā itdi aña merd-i Ḥudā

Hāk Te’ālā ol cüvāne n’işledi
 Aña çok yıllar ‘ömür bağısladı

Bir zaman oldu unuttı niyyeti
 Dünyānuñ oldu ṭama’-kārı ḳatı

Ol ṭama’ itdükçe kārı ḳalmadı
 Hem daḥi hīç yār-ı ḡārı ḳalmadı

İki yaḳa ıssı olmadı ebed
 Dervīş oldu zār u giryān bī-meded

Ḳande varsa bulunur dürlü ḳazā
 Ḳapudan bakmaḡa virmezler rızā

Şehr-i Şām’a geldi bu ol rāz ile
 Çok Yahūdīler görür biñ nāz ile

Sükkerī nān ile tölmiş mā’ide
 Bu yalıñ ayak gezer bī-fā’ide

‘Aklı açlıḳdan ḥaffī olmuş idi
 Başına dürlü belā gelmiş idi

Didi yā Mevlā senüñ düşmenleriñ
 Pür-ḥarīr yerler o nāzik ḥūnlariñ

Ben yalıñ ayak deyüp ol zār ider
 Gördi bir sā’il ayaksız zār ider

Didi bunuñ ayağı yok pür-elem
 Rāzı olup ḥāline pes gitdi ḡam

‘İbret aldı tevbe istiḡfār idüp
 Gitdi bir āḫar diyāra ‘ār idüp

Aḡniyālardan şanur itdim firār
 Ṭā gedālar buluben ḳıla ḳarār

Gör belāyı anda bir beg var idi
 Mālı çok hem zālīm u cebbār idi

[29b]

Ol diyār içinde ol bir şāh idi
 Şanasın Nemrūd ile hem-rāh idi

Virmiş aña Hāk behāyim bī-ḥisāb
 Bāḡ u bāḡçe görücek ḳalmadı tāb

Girdi şehriñ içine ḳıldı naḡar
 Ḳaşrunıñ ṭulına yok medd-i başar

Çıkdı ṭaşra didi bir kez yā Ḳadīr
 Bilürem hīç yoḡdurur saña naḡīr

Ben de yā Rab ḳuluñum ol bey gibi
 Açlıḡımdan pür-fiḡānım ney gibi

Bir külāh ḳaldı başımda tārūmār
 Gice gündüz işim oldu āh u zār

Fırladup atdı külāhu ber-hevā
 Döne döne ḡā’ib oldu ber-hevā

Didi yā Rab şimdi ben ne ḳıloram
 Ol beḡe viridiñ külāhum bilürem

Bunca mālı ol beḡe viridiñ meded
 Ol külāhu aña irgürdüñ meded

Didi yā Rab dilerem ḳılma melūl
 Bir ḫarāb ev gördi hem itdi duḫūl

Sen beni yā Rab ana ḳul idesin
 Ol külāh gibi beni de viresin

Tîz beni kûl eyle dirken nâgehân
Ol hârâb ev üstüne düşdi hemân

Tâ ser-â-pâ cismi gark-ı hûn olup
Zikri anda el-meded bî-çün olup

Didi yâ Rab sen bilürsin hâlimi
Saña tefvîz eyledim aḥvâlimi

Bir melek geldi anı kıldı ḥalâş
Hem elinde bir ṭabaḳ var iḥtişâş

[30a]

Taze pişmiş nân u ḥelvâ sükkerî
Yimege nâz itdi yüz tûtdı giri

Ḥalka zaḥmetsiz meşakḳatsiz virür
Baña dürlü dürlü dertler çekdirür

Bir nidâ geldi nedür ḡam yidügün
Sen unutduñ mı cemâli didügüñ

Niyyetiñden döndüñ ise bî-gümân
Niçe biñ yıl olasın şâḥ-ı cihân

Gelsün ol beg karşına ki el bağlasın
Dünyâ ḥalkı cümleten bel bağlasın

Ḥân u ḥammâm içre ‘izzet göresin
Herkesiñ bâlâsına oturasın

‘İzzet-i dünyâ olursa mâl ile
‘İzzet-i ‘uḳbâ olur a‘mâl ile

**‘İzzu ‘d-dünyâ bi ‘l-mâli ve ‘izzu ‘l-âhireti
bi ‘l-a‘mâli⁷⁰**

İşidüp dervîş anı âḥ eyledi
Secde kıldı Allâḥ Allâḥ eyledi

Tâ ezelden ‘aşıḳam yâ Rab saña
Ol külâḥı daḥi virme sen baña

Bir daḥi âḥ itdi dervîş cân ile
Rûḥı teslîm eyledi îmân ile

Böyle kûl Mevlâsını dâ‘im görür
Dâ‘imen zâkîr u hem şâ‘im görür

Rabbenâ yâ Rabbenâ biñ cân ile
Dilerüz gönder bizi îmân ile

Ey Emânî buldı nazmıñ ḡayeti
Ḥâzırânuñ arta mecd u ṭâ‘ati

Yaz bu târiḫe *bu mecdü ‘l-ḥâzırîn* [1155/1742-43]

Büy-ı raḥmet oldı *Verdü ‘ş-Şâliḫîn*

⁷⁰ Dünyanın izzeti mâl ile, âhiretin izzeti ise ameller ile.

Kaynakça:

- AKSOY, Hasan (2010), Şemseddin Sivasî, *DİA*, (XXXVIII cilt), İstanbul: TDV Yayınları.
- ALGÜL, Hüseyin (1994), Ebû Eyyüb el-Ensârî, *DİA*, (X cilt), İstanbul: TDV Yayınları.
- ASAĞ, Mehmet (2017), *Şeyh Mûsâ Emânî'nin Nûr-ı Vehhâc Adlı Eserinin Metin ve Muhtevâ Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Y. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- AYDEMİR, Adem (2014), Divanü Lügati't-Türk'te "Ağlamak" ve "Gülmek", *International Journal of Language Academy*, Volume 2/1, Spring 2014, 247/259.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn (1990), *Şuabu'l-İmân*, Tahkik: Muhammed es-Saîd Besyonî Zağlûl, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- ÇAĞRICI, Mustafa (1989), Ahlak, *DİA*, (II cilt), İstanbul: TDV Yayınları.
- ÇELEBİ, İlyas (2012), Vefk, *DİA*, (XLII cilt), İstanbul: TDV Yayınları.
- ÇELİK, Ejder (2003), "Türk Kültüründe Öğüt Geleneği", *Türk Dili*, 622, 562.
- DÂVÛD-I KAYSERÎ-İ RÛMÎ, Muhammed (H. 1370), *Şerh-i Füsûsu'l-Hikem*, Tahkik: Üstâd Seyyid Celâle'd-dîn Aştîyânî, Tahran: Şirket-i İlmî ve Ferhengî.
- DOĞAN, Özlem (2004), *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- EKİCİ, Mehmet (2007), *Türk Edebiyatı Tarihi (Destanlar)*, İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- EMÂNÎ, Şeyh Mûsâ, *Verdü's-Sâlihîn*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 6365.
- EN-NÎSÂBÛRÎ, Hâkim (1411/1990), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.
- GAZZÂLÎ, İmam (1968), *Abidler Yolu*, Ter. Yaman Arıkan, İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- GÜVEN, Ömer (2019), *Kitâb-ı Esrârü'l-Ârifîn: Dil İncelemesi Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, İstanbul Üniversitesi SBE., Y. Doktora Tezi, İstanbul.
- HARMAN, Ömer Faruk (1992), Bel'am b. Bâ'ûrâ, *DİA*, (V cilt) , İstanbul: TDV Yayınları.
- KAHRAMAN, Abdullah (2011), Tâvûs b. Keysân, *DİA*, (XL cilt), İstanbul: TDV Yayınları.
- KALKANDELEN, A. Hilâl (2015), "Pendnâmeler Işığında İnsânî Değerler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 288.
- KAPLAN, Mahmut (1992), "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri I", *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sos. Bil. Dergisi*, III cilt, 3, 23.
- KARLIĞA, H. Bekir (1996), *Gazzâlî, DİA*, (XIII cilt), İstanbul: TDV Yayınları.
- KOÇAK, İnci (1985), "Cahiliye Çağı Şiirinde Öğüt Örnekleri", *Doğu Dilleri*, IV Cilt, Ankara: 1, 25.
- SELÇUK, Bahir (2017), Osmanlı Nesir Geleneğinde Çeviri Anlayışı: Ahlâku's-Saltana Çevirileri Örneği, *Klasik Edebiyatımızın Dili (Bildiriler)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 340.
- SİVÂSÎ, Şemseddin (2015), *Mir'âtü'l-Ahlâk*, Haz. Birgül Toker, Sivas: TDV Yayınları.
- SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya (2015) "Türk-İslâm Kültüründe Nasihatnâme İçerikli Eserlere Genel Bakış", *Türk İslâm Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-7.
- ULUCAN, Mehmet (2012), "Türk Kültür ve Edebiyatında Pend (Öğüt) Geleneği", *Prof. Dr. Mine MENGİ Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana, 218.
- YENİTERZİ, Emine (2007), "Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (V cilt), 10, 433-468.
- YENİTERZİ, Emine (2002), "Mevlânâ'nın Eserlerinde Ahlâkî Unsurlar", *Selçuk Üniversitesi X. Mevlâna Kongresi (Tebliğler)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 327-342.
- YILDIRIM, Nimet (2005), "Fars Öğüt Edebiyatı", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 51.
- YILMAZ, Hasan Kâmil (1992), *Bustânü'l-ârifîn, DİA*, (VI cilt), İstanbul: TDV Yayınları.